

שארית מנחם

אמרות טהורות, דיבורים קדושים, ערבים ומתוקים, בדרך פרד"ם
מאת כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי מנחם מענדיל מווישיװא זי"ע

פסח – מנהגי קודש

יוצא לאור ע"י

מכון

ברכת נפתלי

להוצאת ספרי רבוה"ק זצלה"ה

ע"ש הרה"צ רבי נפתלי צבי בן כ"ק
אדמו"ר רבי ברוך זצ"ל מווישיװא

מאנסי נ.י.

(ע"י מג"א סי' תע"ה), ורומז אשר ס' ריבוא ישראל עבדו במצרים
בפרך ויסורים, על כן טובלין במי מלח הרומז להמתקת הגלות
ויאמר לגלותינו ולצרותינו די, במה שכבר השלמנו עד עתה
גלות מצרים, וזה שסמך המגיד כרפס יחץ, ורומז לחלק הגלות
ויאמר לגלותינו וצרותינו די.

בזוה"ק פרשת תצוה איתא שמצה נקראת מיכלא
דאסוותא. וי"ל עפ"י מה שהבאנו בפ' ואתחנן דאמת רומז
לחיים, שהוא בחינת ראש תוך סוף, באותיות, כמו ראש לב
וברית המעור באדם, והשכל בראש והמחשבה שבלב מחיים
את האדם מטעם והחכמה תחיה את בעליה, וברית המעור נגד
ת"ו אמרו חז"ל (שבת נ"ה ע"א) שת"ו תחי' שהוא אבר חי
והמשמרו נקרא צדיק איש חי. וזה שאמרו חז"ל (תענית ה' ע"ב)
שיעקב אבינו לא מת, והוא מטעם תתן "אמת" ליעקב בחינת
חיים ליעקב, וכן הוא מה שאמרו משה לא מת (סוטה י"ג ע"ב)
ע"ד משה אמת ותורתו אמת בחינת חיים. והנה מצה הוא אמת
כמו שהיא משא"כ חמץ מגביה את עצמו ואינו אמת וע"י
"אמת" אותיות אתם דבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום,
ומשו"ה נקראת מצה מיכלא דאסוותא, וזש"א (שמות י"ג ד')
היום "אתם" אותיות "אמת" יוצאים בחדש האביב, ר"ת בני
ישראל היה אור במושבותם בחינת חיים.

י"ל רמז בטעם שתיית ארבע כוסות בליל פסח. עפ"י
שכתבנו (בד"ה קדש ורחץ) שמאוד צריך להזהר מתחבולות היצר
להכניס את האדם לשפלות ועצבות בעת קיום המצוות בליל
הקדוש הזה. והנה היצה"ר בתחבולותיו בראותו האדם בא
לעשות מצוות ליל הקדוש הזה בשמחה ובאמונה, בודאי ירצה
לחבל בו, ואם לא יהיה בכוחו לחבל במעשה ינסה עכ"פ
במחשבה להכניס בו מחשבת פיגול שלא תהיה שמחתו מרוב
האמונה רק מצד היין שעליו כתיב (תהלים ק"ד ט"ו) ויין ישמח
ללב אנוש, וא"כ לכאורה לשמחה מה זו עושה, אבל באמת אין
זה, כי הצדיקים לבן ברשותן (עיי' בראשית רבה פר' ל"ד י"א) ואפילו
ריקנים שבהם מלאים מצוות כרמון (עיי' הגיגה כ"ז ע"א), ולב

ליל פסח נקרא ליל שמורים. וי"ל דידוע שליל פסח לילה כיום
יאיר, ומשו"ה ל"ל שמורים בלי וא"ו עולה א"ת האו"ר כ"י
טו"ב, ואפילו קצת מהאור דוחה הרבה מהחושך, ועל כן נאמר
חג המצות לשון רבים, כי ב' פעמים מצו"ה עולה ר"ע המתבטל
ע"י המצות, וע"י המצוות שאנו מקיימים בליל התקדש החג
מתבטל הרע, וכן ע"י אכילת מצה בימי החג ג"כ מתבטל הרע
(כידוע מחוקני, ושיטת הגר"א והחת"ם סופר שיש מצוה באכילת מצה כל
ימי החג). והנה חג המצות בא"י הוא שבעה ימים ובגולה שמונה,
וזש"ה הכתוב (קהלת י"א ב') תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא
תדע מה יהיה רעה על הארץ, ובמדרש שם ר' יהושע אומר תן
חלק לשבעה אלו ז' ימי הפסח עיי"ש, וזהו תן חלק לשבעה ימי
הפסח וגם לשמונה בחוץ לארץ, כדי לבטל הרע, כי לא תדע מה
יהיה רע על הארץ, כי הרעה יתבטל ע"י אכילת מצה, ויהיה אך
טוב סלה.

להבין מקצת הטעם שטובלין הכרפס במי מלח. אפשר לומר
על פי מה שאמר יעקב אבינו ע"ה (מובא ברש"י פר' מקץ (מ"ג י"ד)
בשם המדרש) מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותינו די, דבאמת
היסורים טובים לישראל שממרקין עוונותיהם (עיי' ברכות ה'
ע"א), אבל ישראל אין בכחם לקבל רוב טובה, והראיה מבריאת
העולם ששיתף הקב"ה מידת הרחמים ונתראה בחסד וע"ד
עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'), ואעפ"כ אמר די, וזש"א מי
שאמר לעולמו די אעפ"י שהוא חסד, יאמר לצרותינו די אעפ"י
שהם חסד, וכן מלח, מעט הוא טוב שממתיק וביותר הוא
מפסיד, וזש"א אומרים בהמשך ההגדה ויזכור אלהים את
בריתו, ועפ"י הגמ' (ברכות ה' ע"א) אר"ש בן לקיש נאמר ברית
במלח ונאמר ברית ביסורין וכו' מה ברית האמור במלח
ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל
עוונותיו של אדם, וזש"א ויזכור אלהים את בריתו ברית מלח
שמעט טוב ממנו וביותר מפסיד כן גם היסורין רח"ל.

ומשום הכי המצוה על כל קרבנך הרומז ליסורים תקריב מלח
ויאמר הקב"ה לצרותינו די. והנה כרפס הוא אותיות ס' פר"ך

לקיים מצוותיו, ומובן כפל הלשון.
בנוסח הברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו. אפ"ל עפ"י הידוע דע"י קיום המצוות בפועל זוכין לדביקות השי"ת, וזהו אשר קדשנו במצותיו, ועי"ז וצונו מלשון צוותא "והתחברות" אליו ית"ש.

קדש ורחץ וכו'. להבין קצת ההמשך של קדש ורחץ כרפס יחץ וכו' י"ל בעזה"י בדרך זה, ידוע דברי זקני הצמח צדיק זי"ע ועכ"י בפרשת ויחי, דאי אפשר לו לאדם להמתין בעשה טוב עד שתיקן הרע שעשה, כי מי יאמר זכיתי לבי ויוצא שלעולם לא יהא ראוי לעשות הטוב, רק הדרך הנכון הוא לעשות תשובה ותיכף יקיים המצוות ושלא לחשוב אז בהרע שעשה עד אחר עשיית המצוה, וזה פשט הפסוק (תהלים ל"ד ט"ו) סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו, פי' סור מרע בשעת ועשה טוב היינו בשעת עשיית המצוה ואז תהיה בקש שלום, היינו לא להתעסק עם הרע, ואחר קיום המצוה ורדפהו לתקן הרע, וזה שאמר דהע"ה (תהלים קי"ט נ"ט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, פי' "חשבתי" (לשון חשיבות) ואין בהם שום פגול והם חשובים, בזמן ואשיבה רגלי אל עדותיך, היינו כשאני עוסק בהעשה טוב. והנה כשאדם בא לעשות המצוות בליל הקדוש הזה יבא היצר בתחבולותיו שאינו ראוי לזה מחמת עוונותיו, ע"ז אומרים "קדש" ואל תביט אחריו, ואח"כ ו"רחץ" מעבירות שבידיך כי בלא"ה אם לא יתנקה מעוונותיו נשאר ח"ו מסך המבדיל בינו לבין קונו כמאה"כ (ישעי' נ"ט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, והנה כרפס שהוא ירק שהוא סימן לעבירות כמשאחז"ל (בזוה"ק פרשת בלק דף קצ"ג ע"ב) סימן לעבירה ירקון, וזה "כרפס יחץ" ר"ל ע"י העבירה רח"ל נעשה מחיצה זו, ע"כ מוכרח לרחוץ מיד את עוונותיו להיות נקי.

והנה אצל יעקב אבינו ע"ה כתיב (בראשית כ"ט ב) וירא והנה באר בשדה וגו' והאבן גדולה על פי הבאר, ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן וגו', פי' שראה האבן הרומז על מחיצה הנ"ל על פי הבאר, "באר" רומז למים חיים מעייני הישועה אשר בשמים, ורק כשנאספו שמה רבים מעדרי צאן קדשים גללו האבן והשקו הצאן קדשים, ע"כ גם עלינו לעורר שרבים יעשו תשובה, והוא מטעם ערבות שיש לכל אחד, וע"ד אמרם ז"ל (שבועות ל"ט ע"א) כל ישראל ערבים זה לזה, וז"ש כרפס שהוא החטאים כנ"ל, יחץ נחלק לכל מי שיש בידו למחות ויש לו חלק ח"ו בעבירות חבירו (עיין שבת נ"ה ע"א) ע"כ "מגיד רחצה", ר"ל גם שיגיד גם לאחרים רחצו והזכו. והנה עיין ברמות (ל"ב ע"ב) דהאי מחיצה של ברזל נעשה ביום שחרב ביהמ"ק, שמאז שערי תפלה ננעלו, והנה עיקר סיבת החורבן היה בעוון שנאת חנם (עיין יומא ט' ע"ב), ע"כ שבירת חומה זו בא ע"י אהבת ישראל, והיינו דתשובה דרבים מגעת עד כסא הכבוד שהוא למעלה

ישראל טוב הוא רק החומר מעכב, ואדרבה לזה בא היין בציווי מצוה של ד' כוסות שהוא מצוה מדאורייתא (לדעת החינוך מצוה כ"א) לבטל עצת החומר, וע"ד הרמב"ם ז"ל בפ"ב מגירושין ה"כ לענין גט מעושה דקיימ"ל (ב"ב מ"ה ע"א) כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, והא הוי ע"י כפיה, ומפרש דבאמת כל איש ישראל רוצה לקיים המצוות רק שיצרו מתגבר עליו, וכשכופין אותו ליתן מסלקין מניעת היצר וממילא ניחא ליה ג"כ ובאמת רוצה הוא, ולזה אמרו חכז"ל (עירובין ס"ה ע"א) המתפתה בינו סימן שיש בו מדעת קונו, היינו המתפתה בינו לכוף החומר שמעכבו לשמוח מטעם המצוה והאמונה ועושה תשובה, סימן שיש בו מדעת קונו בלבד, וכמשי"כ בתולדות יעקב יוסף המשל מבן מלך.

וז"ש הכתוב (אסתר א' ח) והשתיה כדת אין אונס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש, ר"ל והשתיה של יין בפסח כדת, היינו כדת של תורה אין אונס מתחבולות היצה"ר לעכבו כשעושה ע"י תשובה באמונה, כי כן יסד המלך, מלכו של עולם ית' (עיין מד"ר אסתר א' ט' ובגמ' מגילה ט"ו ע"ב) גבי קרבן דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני כנ"ל, וילפינן ליה במס' ב"ב (מ"ה ע"א) מקרא יקריב אותו לרצונו לפני ה', ומשו"ה ע"ל כ"ל ר"ב גימ' קרב"ן, וז"ש לעשות כרצון איש ואיש (עיין מגילה י"ב ע"א) שמוסב על מרדכי דכתוב ביה איש יהודי, והמן דכתוב ביה איש צר, והיינו שעושה שלום בין גוף שמכונה המן להנשמה שמכונה מרדכי, ולזה אחר שגילה דעתו באמונה שלימה ושמח באמונתו, מוזגין לו יין להיות מתפתה בו ויהיה לו מדעת קונו ית"ש סלה.

בקידוש אנו אומרים אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו ובסוף קידוש מברכין שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וי"ל דהנה חשק הוא דבר שאוהבין אותו מצד עצמו, ובחירה הוא דבר שנבחר משאר דברים שאף על פי שאינו כל כך טוב בעצם מ"מ בהשוואה לאחרים הוא יותר טוב, וכדפירש בכתב סופר הפסוק (דברים י' ט"ו) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים, היינו רק באבותיך חשק מצד עצמם לאהבה אותם, ויבחר בזרעם "אחריהם", שהם אחריהם במדרגה, בהם בחר רק מכל העמים. והנה במצוות שאנו מקיימים בליל התקדש חג אנו מתעלים ונעשים ראויים גם מצד עצמינו, וזה שאנו אומרים בקידוש אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון דבר הנבחר משאר דברים, וקדשנו במצוותיו כל כך עד אשר ותתן לנו בזכות עצמינו שנעשינו ראויים. וזה שאנו אומרים בברכה אחרי הקידוש, שהחיינו, היינו בגוף, וקיימנו, הוא התרוממות הנפש, כמו שאמר הכתוב (דברים כ"ח ט') יקימך ה' לו לעם קדוש, והגיענו לזמן הזה, שנהיה ראויים מצד עצמנו

נייר מ"ב ע"א), וד' אמות של הוצאה בשבת (עין שבת ה' ע"ב), ויש לפלפל בזה, וכיון דהחוב של הנוטר מתי שנה הוא ודאי והפרעון ספק, הוי כאינו יודע פרעתך וחייב (עין חו"מ סי' ע"ה), וא"כ אנו מחוייבין להיות בגלות כדי להשלים השעבוד.

על כן אומרים הא לחמא "עניא" מתוך עיני ולחץ הגלות, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כמו שסבלו אבותינו במצרים ואנו משלמים את הזמן בקושי השיעבוד, ולא עוד אלא שאנו מקבלין את עול הגלות בשמחה, והראיה שבקשתינו כל דכפין ייתי ויאכל, וידוע שמי ששורה בצער לא בשמחה אינו רוצה בחברת אנשים אחרים ורק ישב בדד וידום, ואם אנו מזמינים כל דכפין סימן שאנו מקבלין השלמת הזמן בשמחה. ומזה שאנו בשמחה ראייה חזקה לגאולתנו השלימה במהרה, עפ"י מאמרם ז"ל (סנהדרין צ"ד ע"א) שאע"ג דאידי לא חזי מזליה חזי, ואם ח"ו לא היתה גאולתנו ודאית וקרובה לא היתה באפשרותינו להיות בשמחה, ועל כרחך ראייה מזה שאנו בשמחה שנוכה לגאולה במהרה, ואין תפילתנו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו לריק ונשמעת בעליונים וקרוב גאולתנו להיות לשנה הבאה בני חורין, ומזה ראייה שלפני הגאולה יתקיים מחיית עמלק אשר מטרתו היה מתחת השמים כדכתיב תמחה את זכר עמלק מתחת השמים (דברים כ"ה י"ט), והיינו שרצה שתפילת ישראל ישארו רח"ל מתחת השמים למטה ולא יתקבלו לרצון, ומסיים הכתוב לא תשכח, ר"ל לא תשכח בזכות אמונתנו ובטחוננו הגדול ומקבלין השלמת זמן הגלות בשמחה.

הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. י"ל עפ"י מה דאיתא בירושלמי (פסחים פ"ה ה"ד) מובא בתוס' פסחים (ק"כ ע"א ס"ה מפטירין) דהטעם שהפסח נאכל על השובע משום שלא יבוא לידי שבירת עצם בפסח, ואם תאמר בזמן הזה מדוע אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ואינו נאכל אלא על השובע דייקא, וי"ל עפ"י הגמ' בר"ה (ל' ע"א) שהתקין ר' יוחנן בן זכאי משחרב בית מהקדש שיהא לולב ניטל במדינה שבעה ושיהא יום הנף כולו אסור משום מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר המזרח עכשיו נמי ניכול ולא ידעו דאשתקד לא הוה עומר, האיר המזרח התיך, השתא דאיכא עומר, עומר מתיר. וה"ה הכא שלא יאמרו אשתקד מי לא אכלנו שלא על השובע השתא נמי ניכול, תיקנו אף על אפיקומן שלא לאכלו רק על השובע ומרומז זאת בפסקא הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי ויכול, סעודתו, ואח"כ על השובע כל דצריך ייתי ויפסח דהפסח נאכל רק על השובע, ואפיקומן שהוא זכר לפסח דינו כמו הפסח ואינו נאכל רק על השובע, וע"ז אמר אם יקשה לך השתא הכא ולמה באפיקומן שאין

מהאי מחיצה, וזהו ענין מאמרם ז"ל (יומא פ"ו ע"ב) "גדולה" תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. וז"ש הכתוב (מלאכי ג'ו) אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, ר"ל אני ה' לא שניתי לעשות חומה זו שהוא לכאורה חדשות במעשה בראשית, ומתי אפשר לבטל חומה זו שתהיה כלא היה, על ידי ואתם בני יעקב לא כליתם, כלומר שתשתדלו להיות בני יעקב בני איש אחד אשר אמר לכם האספו כולכם בלב אחד ואיש אחד.

וז"ש המגיד בסימניו שהדבר הראשון לרחוץ הוא להיות "מוציא מצה", מצה הוא לשון מריבה, דהיינו להוציא משם כל מריבה ושנאה, וממשיך לבאר שעבירה זו כרוך בעקבותה "מרור כורך" שמביא כמה עבירות ומרירות לשה"ר, רכילות שקר, כעס גזל ושפיכות דמים וכו' עד שיוורד לחייו, וזה נרמז בתיבת מרור"ר שהוא גימ' מו"ת, כורך כרוך בזה ועד שפיכות דמים רח"ל, וכשיהיה מוציא מצה ומריבה נוכח ל"שולחן עורך" פרנסה בהרחבה וערוך בכל טוב, כמ"ש חכמינו ז"ל (ב"מ נ"ט ע"א) על הפ' השם גבולך שלום חלב חטים ישיביעך (תהלים קמ"ז י"ד), כי מחלוקה אחת דוחה ק' פרנסות רח"ל כידוע, ולא יקשה בעיניך איך אפשר זה הלא קיי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין ל"ט ע"ב) והוא צפון לעת"ל, וז"ש "צפון ברך" האי ברכה הרי צפון לעת עתה, ובא כמתרין אמת שכן הוא, אבל הני מילי בגדולי עולם שהדחקות אינו מטריד אותם מעבדות הש"י, אבל לנו שהעניות מעביר אותנו מדעתנו ומדעת קונינו (עין עירובין מ"א), מוכרח להיות כל טוב שנוכל להודות בדעת להש"י, וזהו יען "הלל נרצה" משמים, ע"כ יהיה שולחן עורך לכל ישראל, כדי שיוכלו להלל ולהודות להש"י.

הא לחמא עניא וכו'. י"ל פ' המאמר עפ"י מ"ש (בדבור הקודם), ברמז הסימנים שמורים שלבני ישראל צריכה להיות שפע פרנסה והרחבת הדעת כדי שיוכלו לעבוד את ה'. ואשר אין לעבוד את ה' ע"י דחקות ויסורים רח"ל. וא"ת דעכ"פ היסורים והגלות טובים לנו שממרקים עוונותינו (עין ברכות ה' ע"א), ע"ז מביאין "כרפס" הרומז לעינוי ויסורים כמ"ש "המוג"א (בסי' תע"ה) שהוא רמז לס' פרך, ומטבילין במי מלח שמעוטן טוב ורבוין קשה, לרמז שאם אפילו עלתה ח"ו במחשבה לפניו למרק עוונותינו ביסורים, עכ"פ מספיק יסורים קלים ומעטים שכבר סבלנו עד עכשיו, ואח"כ עושין "יחץ" והחלק הגדול טומנין, לרמז דכיון דרד"ו שנים היו במצרים והוא רוב מהת' שנים וקיימ"ל בכל התורה כולה רובו ככולו (עין הוריות ג' ע"ב), ויש דרך לצאת לחירות עולם ואינו צריכים למלאות בגלות עכשיו הק"ץ שנים מה שחסר ביציאת מצרים ותקותינו להיות בשנה הבאה בני חורין. ואם תימצוי לומר דיש שסוברים שאין אומרים בזה רובו ככולו כיון דגלי קרא ארבע מאות שנה, וכמו שאין אומרים בשער נייר רובו ככולו דשאני התם דגלי קרא (עין

חשש של שבירת עצם מדוע נאכל דוקא על השובע, ומתריך לשנה הבאה בארעא דישראל וכדי שלא יאמרו אשתקד מי לא אכלנו אפיקומן שהי במקום פסח שלא על השובע השתא נמי וכו'.

הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי וייכול. ובגמ' (פסחים ל"ו ע"א) שנקראת המצה לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, ופירש גדול אחד שעונין מן השמים בזכות המצה דברים הרבה, וע"כ מבקשים אז כל דכפין ייתי וייכול שיתעורר בפסח עת נדונים על התבואה (ר"ה ט"ז ע"א) שיהי לנו פרנסה בריוח, ואפשר לומר שמהאי טעמא אומרים הא לחמא עניא בלשון ארמית כיון שאז בשעת יציאת מצרים הי גילוי שכינה, כמו שנא' ובמורא גדול זה גילוי שכינה, וכן בכל הדורות בליל שמורים זה יש לכלל ישראל גילוי שכינה, והשי"ת שמדרכו הטוב להיטיב אינו דן ע"ש העתיד אלא לפי מעשיו של אותו שעה, וכדמצינו גבי ישמעאל שאמר מלאך האלהים להגר כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (עי' ר"ה ט"ז ע"ב), וע"כ בליל שימורים זה כשיש גילוי שכינה בלי מסך המבדיל שומע השי"ת בקשת ישראל ואין צריך למלאכי השרת, ע"כ אומרים בלשון ארמי שאינם מבינים (עי' שבת י"ב ע"ב).

הא לחמא עניא. במד"ר (פר' בראשית) והנה טוב מאד, טוב זה מלאך חיים, מאד זה מלאך המות, ואפ"ל טוב זהו החיים של הגוף לצורך הנשמה, מאד היינו המותרות זה מלאך המות, ומשום הכי המצה במצה לחם עני בלי שמן ודבש, וכן בקרבן פסח אסור לשבור העצם לאכול המוח דהוא מותרות, וכמו"כ אסור מטעם זה לעקור מחבורה לחבורה, וכמש"פ במתני' (סוכה ל"ז ע"ב) א"ר עקיבא צופה הייתי ברבן גמליאל ור' יהושע שכל העם היו מנענין את לולביהן והן לא נענענו אלא באנא הי' הושיעה נא, היינו שר"ג ור' יהושע לא היו מנענעין את עצמן לצורך פרנסה רק בהושיעה נא הנצרך להם די פרנסתם ולא בהצליחה נא כמו כל העם היינו בהמותרות.

א"י הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי וייכול וכו' השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין.

עפ"י מה שאמרו חכז"ל (מגילה ג' ע"א) אע"ג דאיהו לא חזי מזלייהו חזי, וממה שאנו רואים שישראל שמחים ובפרט בימי שבת ויו"ט ובכל מעשה של תורה ומצוות מזה ראייה שהעתיד לישראל טוב הוא בעזה"י. וזש"ה (דברים ל"א כ"א) והי כי תמצאנו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו, היינו והי לשון שמחה אף בזמן כי תמצאנו רעות רבות וצרות וגו' בזמן הגלות וענתה השירה הזאת של שמחה לפני לעד כי לא תשכח היינו לא תשכח מפי זרעו וכוחם חזק סלה ונזכה בעתיד ללכת לאורו.

והנה ידוע שמי שהוא בצער רח"ל אינו רוצה בחברת אנשים רק

יושב בדד וידום, ומשו"ה אומרים הא לחמא עניא הגלות כמו די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ועדיין אנו בגלות כמו אז, ואעפ"כ אנו שמחים ומבקשים כל דכפין ייתי ויאכל, מזה ראי' שאף השתא הכא יכול להיות בעזה"י שלשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. וזה שאנו אומרים בהגדה הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליו"ט ומאפילה לאור גדול, היינו אע"ג דאנו עדיין בגלות שרון אנו בשמחה על שהוציאנו מעבדות לחירות ומיגון לשמחה ועדיין אנו בשמחה מזה ראי' שזוכה ליציאה מאבל ליום טוב ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו לעתיד שירה חדשה כבי"א.

א"י הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך יתי ויפסח וכו' השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. וי"ל עפ"י הידוע מזה"ק דשאר הגלויות משלימות הזמן שנחסר בגלות מצרים שהיו רק ר"י שנה, ועכ"פ הרוב מן הת' שנים כבר נעשו וחילקו הקב"ה מטעם שלא יכלו להתמהמה ולסבול העונש בפעם אחת (כמש"כ בשמחת הרגל בפסקא ונצק) וכפי המשל המובא בס' תולדות יעקב יוסף במלך שכעס על בנו שחטא לו ונשבע לזרוק עליו אבן גדול וכשנח דעתו טחן את האבן לאבנים קטנים וגם אלו לא זרק עליו בבת אחת רק לסירוגין. ואולי אפשר לומר שמהאי טעמא חולקין המצה האמצעית לשנים לרמוז שימי הגלות נחלקו, וחלק הגדול טומנים שכבר עבר ונתקן, וחלק הקטן הוא אשר עלינו לתקן עוד ומתחילין הא לחמא עניא הרומז לגלות די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ועלינו להשלים זאת, וכל דכפין ועומד בשערי מות מחמת הרעב ואין בכוחו לסבול עוד ייתי ויאכל להחיות נפשו, וכל דצריך כנ"ל ייתי ויפסח, ע"ד ופסח הי' מחבלי משיח וקושי הגלות ונפסק כפי חכמתו ית"ש כפי שנוכל לסבול ולהחיותנו כהיום הזה. ובקשתינו להיות לשנה הבאה בארעא דישראל לשנה הבאה בני חורין לגמרי בזכות המצות שהוא לחמו של הקב"ה, וז"ש הכתוב לכו לחמו בלחמי (משלי ט' ה') להנצל לגמרי מחבלי משיח וע"כ בלחמי"ר"ת מחבלי משיח יצלו לרוחה במהרה.

כל דכפין ייתי וייכול, לשנה הבאה בארעא דישראל. אפ"ל בדרך צחות, הנה לדרוש קודם הפסח הוא לפני מי שרוצה לדעת ושואל איך להתנהג, לא כן מי שאינו שואל מה לי לדרוש לו, וזהו שאמרו חכז"ל (פסחים ו' ע"א) ובשו"ע (ריש סי' תכ"ט) שואלים ודורשים בהל' הפסח, אם שואלים אז ודורשים בהל' הפסח וע"ז מוסף הרמ"א באמרו ומנהג לקנות חטים ולחלקם לכל הפושט יד בבחינת שואלים כי אין בודקים למזונות (עי' ב"ב ט' ע"א, ועיין תוספות יום טוב פ"ז דברכות מ"ג), ומי שאינו בודק למי הוא נותן ונותן לכל הפושט יד אין בודקים בשמים עמו מדה

וכו' וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משוכח. ידוע שפרעה אמר מי ה' ותכלית יצי"מ הי' לבוא לאמונה לבחינת הנה "אלהינו זה" (ישעי' כ"ה ט), והנה אם שלח פרעה את ישראל מרצונו הטוב, הי' ישראל במחשבתם משועבדים עדיין במקצת לדעתו הנפסדה ר"ל, ע"כ הי' יצי"מ בתורת גירוש ושנאה. והו קושית הבן, מה נשתנה הלילה "הזה" שזוכים לידע ולהרגיש באפס מה בחינת "זה" ה' מכל הלילות, ומתרחץ עבדים היינו וכו' ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה שלא ברצון פרעה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים רק פרעה שלחם מעצמו הרי אנו משועבדים היינו לפרעה, ומשו"ה כל המרבה לספר ביצי"מ הרי "זה" משוכח, שמתעלה להרגיש יותר ויותר בחינת זה ה'.

ועל כן ר' אליעזר ור"י ור' אלעזר בן עזריה ור"ע ור"ט שהרגישו קדושת הלילה והיו מספרים (מלשון ספיר ויהלום) ביצי"מ כל אותו הלילה, שהאירו את הלילה להיות כיום יאיר באור ה' לא ידעו מתי בא היום כיון שגם בלילה כיום האיר להם, עד שבאו התלמידים שלא היו בבחינה גבוהה כזו ואמרו הגיע זמן ק"ש של שחרית. והנה המצוות של אותו הלילה מסוגלים המה להביא את האדם למדרגה זו לדעת ולהכיר בבחינת "זה" ה', וז"ש חכו"ל במכילתא בעבור "זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו'. יל"פ הפיסקא מה נשתנה הלילה הזה, כלומר הגלות האחרון, מכל הלילות, שאר הגלויות, שבכל הלילות אכלו חמץ מאכל עשירים ומצה עשירה ולפעמים מצה לחם עוני, והיינו שלא היו הצרות דבוקים זו בזו, ועכשיו כולו מצה לחם עוני, וכולו מרו"ר גימ' מו"ת אשר שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו, וא"ת שהוא משום שלא היינו מבקשים לישועה, ע"ז אמר הלילה הזה אנו מטבילין שתי פעמים, א' במי מלח הרומז שיאמר לצרותינו די שמעוטו טוב ולא ברובו, והשני המרו"ר שגימ' מו"ת אנו טובלים בחרוסת שיבוטל המות במהרה, ולזה טיבו"ל חרוס"ת גימ' בל"ע המו"ת לנצ"ח. וא"ת הן אמת שהתפללנו, אבל רק משפה ולחוץ שלא באמונה ח"ו, ע"ז מביא ראייה שאנו יושבין מסובין דרך חירות בבטחון גמור והדרא הקושיא מה נשתנה שלא נושענו בעוונותינו הרבים, ע"ז בא כמתרחץ עבדים היינו לפרעה במצרים והוציאנו ה' משם ביד חזקה, קודם הזמן משום צער אבותינו, כדאייתא בספר הקדוש קדושת לוי תירוץ על השלמות הת' שנים שנצטרף גם צער אבותינו אשר בארץ המה, וז"ש ואילו לא הוציא הקב"ה את "אבותינו", כלומר בכוחם כנ"ל, משועבדים היינו להם מחמת שקיעה בנש"ט ר"ל, ע"כ הוציאנו לפני הזמן ולכן עלינו להשלים הנותר ע"י הגלות. ועיקר גאולת מצרים היתה גאולה רוחנית להגיע לאמונה שלמה בו יתב' ולזה

כנגד מדה, וע"ד זה יש לומר הכוונה במוש"א אומרים כל דכפין בזכות שאומרים "כל" דכפין ייתי ויאכל בלי שום חישוב, וגדולה צדקה שמקרבת את הגאולה (עי' ב"ב י' ע"א) תקותנו להיות בשנה הבע"ל בארעא דישראל אעפ"י שלא הגענו לבחי' זכו נזכה לאחישנה בבי"א.

השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. י"ל השתא הכא בגלות ותקותנו לשנה הבאה להיות בארעא דישראל ולא למען החומרות, רק כי השתא עבדי בחינת עבד שאין עושין רצונו של מקום (עי' ב"ב י' ע"א), ולשנה הבאה בני חורין אנו מקוים להיות "בני" בבחינת בני שיעושין רצונו של מקום וגם חורין ע"ד חרות על הלוחות אל תיקרי חרות אלא חירות (פ"ו דאבות) שנקראים בני חורין כשעוסקים בתורה.

בשו"ע (סי' תע"ב סט"ז) מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו וישאלו. ידוע שמי שיש לו תענוג רוחני אינו צריך לאכול הרבה דבטל תענוג הגשמי נגד הרוחני, ומשו"ה כתוב (דברים ל"א י"ז) והסתרתני פני מהם והיה לאכול אם הסתרתני פני מהם אזי ירדוף אחרי תאות האכילה ובליל פסח זמן השגה גדולה אוכלים לחם עוני וכדומה. ומשו"ה מצוה שישבו בני ביתו אצלו דהם צריכים גשמיות דאין להם חיות הרוחני כ"כ, ומחלקים להם קליות ואגוזים וכאן הבן שואל ואביו משיבו להאירו באור החיים ולענגו בעונג הרוחני. ולפיכך ביקש הקב"ה ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמלתם על בניכם ועל בנותיכם, ולא עליהם בעצמן, מכיון שהם הסתפקו בתענוג הרוחני ונבקש מהש"י על זה, שיהי לנו תענוג רוחני.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו' הלילה הזה כולו מצה. אמרו חכו"ל (יומא ט' ע"ב) דבית שני נחרב בשביל שנאת חינם, ואולי מהאי טעמא אמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין צ"ז ע"ב) דקודם ביאת המשיח יהי' כלה פרוטה מן הכיס, דעל פי רוב עניים אוהבים זה את זה (עי' פסחים ק"ג ע"ב) (שלושה אוהבים זה את זה הגרים וכו' והגרים הם מעונין ע"י יבמות מ"ח ע"ב) כיון שאין ביניהם זה על זה שום קנאה ושנאה, וזה יהי' תיקון הפגם, וזה שאמר הנביא כי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעי' נ"ב ג) היינו חינם בשביל שנאת חינם נמכרתם וגליתם לבין האומות וע"כ ולא בכסף תגאלו ע"י שיהי' כלה הכסף מן הכיס, וזש"א מה נשתנה הלילה הזה הגלות הזה שהוא חושך כלילה מכל הלילות שהוא ארוך מכל הגלויות, ומתרחץ שהלילה הזה הוא כולו מצה ומריבה שנאת חנם, עדה"כ (ישעי' נ"ח ד) לריב ומצה תצמו, השי"ת ירחם.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו' עבדים היינו לפרעה במצרים וכו' ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו

יהושע ור"ע ור"ט שהי' מספרים כל אותו הלילה. ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר ביציאת מצרים וכו' מעשה בר"א ור"י וכו' רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני וכו' ולא זכיתי שתאמר יצי"מ בלילות עד שדרשה בן זומא וכו' להביא לימות המשיח. וי"ל עפ"י מה שאיתא בספ"ק הטעם שמחויבים לזכור ביצי"מ בכל יום כיון דהיינו אז ערום ועריה מן מצוות והי' קטרוג גדול מה נשתנו אלו מאלו, ובחזק יד הוציאנו, וחזק יד זה נותן לנו התחזקות גם על הגאולה העתידה הבעל"ט, וז"ש הכתוב (שמות י"ג ט"ז) והי' לאות על ידכה, ודרשו חז"ל (מנחות ל"ז) יד כהה בלי תורה ומצוות, והראיה כי בחזק יד הוציאנו כנ"ל. וא"ת א"כ מי שהוא חכם ונכון ומרגיש שמגיע לו בגאולה בדין מצד עצמו למה מחויב, ע"ז אמר ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים מצד גזירת התורה בלי טעם, ועוד כל המרבה לספר הוא משובח מצד ענותנותו, אבל הבעל גאווה אינו משובח כי מאן דאיהו רב הוא זעיר ודזעיר הוא רב (זהר א' דף קכ"ב ע"ג), והראיה מעשה בר' אליעזר ור"י וכו' שהיו גדולי עולם והי' מספרים ביצי"מ מרוב ענוה עד שהגיעו לקריאת שמע של שחרית הרומו לגאולה, אתא "בוקר", מצד מתנת חנם.

ומיושב בזה מדוע אין אנו מצווים לזכור גם מלחמות סיחון ועוג ול"א מלכים וכדומה דכיון דהיו אחר מתן תורה וראויין לגאולה א"כ לא הי' הקטרוג כ"כ גדול משא"כ ביצי"מ. וזהו ששואל הבן מה נשתנה הלילה הזה. שנתהוה בהם הניסים ואנו מחויבים לזכרם ולהזכירם תמיד בכל יום, ומתרחץ ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה בתוך מתנת חנם, וזה ראוי לנו לדעת לצורך הגאולה העתידה להתחזק ולצפות בכל יום שיבוא. וז"ש אמר ראב"ע וכו' שתאמר יציאת מצרים בלילות, ר"ל גם בחשכת הגלות (עי' זוה"ק פר' אמור שליחה מכוון להגלות) עד שדרשה בן זומא ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות, ר"ל אף בזמן הלילה זמן הגלות להתחזק בתקות ואמונת הגאולה שנוכח לה אף בלי זכות, וחכמים אומרים ואינם חולקים על בן זומא רק מפרשים דבריו, כל ימי חיך להביא, ע"י זכירה ואמונה זו של מתנת חנם לימות המשיח, ומיושב קושיית המפרשים דלמה מביא בעל ההגדה דעת החכמים, ולא עוד שהלכה כמותם שהם הרוב, ולפי הנ"ל נחא ודו"ק.

אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביצי"מ, וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח מעשה בר"א וכו'. בגמ' מגילה (ג' ע"א) כהנים בעבודתן וכו' כולן מבטלין עבודתם ובאין לשמוע מקרא מגילה

אין שיעור, ומשום זה ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה לספר, ומביא ראיה ממעשה דר"א ור' יהושע שהיו מסובים ומספרים ביציאת מצרים עד שבקשו ע"י התעמקות בזה והאמונה שנובעת משם לבוא לקריאת שמע של שחרית שהוא הגאולה אתא בוקר.

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם וכו' ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו וכו' הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים וכו'. אפשר לומר מי שחושב שייצי"מ לא היתה רק גאולת הגוף ממילא כיון שבאנו לגלות אחר שואל הוא למה לנו לעשות זכר למו, וזהו שאלת בן רשע שאינו מרגיש גאולת נפש, מה העבודה הזאת לכם כיון שעדיין בגלות אתם, ומכיון ששואל כן, כפר בעיקר, ר"ל בעיקר הגאולה שהיא גאולת הנפש, וע"כ אומרים לו, לי ולא לו אילו היה שם לא הי' נגאל, כי לצורך גאולת הגוף לא היה צריך לצאת ממצרים, כי אפשר הי' שישחררו וישארו במצרים. וזהו עבדים היינו לפרעה במצרים ערות הארץ ויוציאנו ה' אלהינו משם ולא קרא לנו דרוך בארץ ההוא כי אילו לא "הוציא" דייקא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה בנפשנו לטומאת מצרים.

א"י ע"ד הנ"ל, ועפ"י הידוע שבמצרים היו לישראל שני עניינים עינוי הגוף ועינוי נפש כמ"ט שערי טומאה, וזהו עבדים היינו לפרעה במצרים בגוף ובנפש, ויוציאנו ה"א משם ואילו לא "הוציא" אותנו משם רק להיות בני חורין הרי אנו ובנינו וכו' משועבדים היינו בדעתנו לדעתם ח"ו. והנה לסיפור גאולת הגוף יש גבול משא"כ גאולת הנפש שאין לה שיעור גבוה מעל גבוה, ומשום"ה מסיים וכל המרבה לספר "ביציאת מצרים" גאולת הנפש ה"ז משובח, והביא רא"י מרבתינו שהגיעו בספור זה לקריאת שמע אמונת היחוד בלב שלם, אשר לזה אפילו כולנו חכמים ונבונים עדיין לא באנו לתכלית השלימות וחייבים בספור זה, וז"ש אפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביצי"מ וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי "זה" בחינת זה אלי ואנוהו, משובח לעולם.

א"י דהנה ביציאת מצרים היו שני מיני שמחה, פשוטי עם שמחו שיצאו מעבדות לחירות ובני עליה שהולכים לקבל תורה"ק. ולכן לבן השואל מחמת קטנות הדעת השיב עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם, ולסיפור זה יש גבול, ואח"כ ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וזקנים כולנו יודעים שעיקר הישועה הוא יודעים את התורה "לדבק" בה, ויהי' יודעים מלשון וידע אדם (בראשית ד' כ"ה) ע"כ כל המרבה לספר הרי זה משובח, אשר עריבות מתיקות התורה אין לה שיעור וארוכה מארץ מדה, ורא"י ממעשה דר' אליעזר ור'

לרעהו עולה ג"כ שמ"ע ישראל ה' אלהינו ה' אח"ד וענין קבלת עול תורה וביעור חמץ כנ"ל.

וז"ש המגיד וכל המרבה לספר ביציאת מצרים גדלות הש"י ימצא אשר הרי "זה" הרומז לקוב"ה, ע"ד הכתוב (ישעי"ה כ"ה ט) אלהינו זה קוינו לו, ולגדולתו אין חקר, וע"ז אמר מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ע ור"ט וכו' עד שבאו תלמידיהם ורמזו כשאמרו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית היינו שהגיעו ע"י זכ"ר יציאת מצרים לקריאת שמע של שחרית שמ"ע ישראל ה' אלהינו ה' אח"ד יחוד"א עילאה כנ"ל.

מעשה בר' אליעזר ור' יהושע וראב"ע ור"ע ור"ט שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שהגיעו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. אפ"ל דהנה אנו רואים כמה פעמים נצרך לעורר הצדיקים שירגישו בצערן של ישראל (ע"י פ"ג דתענית ועוד), וזהו במעשה דר' אליעזר ור' יהושע וכו' שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה הרומז לגלות (ע"י זיה"ק פר' אמור) שראו גדולות הש"י במה שישראל מתקיימים בגלות כמו ביציאת מצרים, והן הן גדולתו (ע"י יומא ס"ט ע"ב). ובאמת מפרשים בשם קדוש אחד מש"א אומרים בתפילה עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר עוררה גבורתך ולכה לישועתה לנו, היינו עד מתי תהי תפארתך עי"ז שישראל בשבי וביד צר והם מתקיימים עוררה גבורתך ולכה לישועתה לנו וע"ז יהי תפארתך. על כן אמרו להם תלמידיהם, רבותינו, אנו מרגישים אצל העם הצער הגדול והגיע הזמן של קריאת שמע של שחרית שתהי הגאולה ואז נקבל עול מלכות שמים.

ומשו"ה דרש בן זומא ימי חיך הימים וכל ימי חיך הלילות, שגם בגלות רואים חסדו הגדולים וצריך להזכיר יציאת מצרים, וחכמים אומרים שלא נסתפק בכך רק להביא לימות המשיח, ועי"כ לראות חסדי השי"ת, ובן זומא שהי במעלה עליונה (ע"י חגיגה י"ד ע"ב), ה"י מסתפק במה שרואה חסדו בגלות אבל לא כן החכמים. וכ"ז ע"י יצי"מ שנאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלו"ת מצרים שלא לסבול הגלות עוד ורק להתאמץ להביא לימות המשיח.

מעשה בר' אליעזר ור"י ואב"ע ור"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק. הנה בני ברק עולה שס"ד והוא פחות אחד משיני"ה שגימ' שס"ה, שפחתו ובטלו השינה והיו נעורים כל הלילה.

והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית. (ע"י שמחת הרגל להחיד"א על הגדה מה שמפרש בזה) ואפ"ל שזהו כונת בעל הגדה דידוע דלשון ספיר הוא להאיר, וכמו שאיתא

מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה ק"ו מעבודה ופרכינן מיהושע שראה איש עומד לנגדו וא"ל אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה, וא"ל עתה באתי על של עתה וע"כ וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק בעומקה של הלכה, הרי גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידיו, ומשנינו לא קשיא הא דרבים והא דיחיד, מ"מ אפ"ל דסיפור יציאת מצרים עיקר אמונה עדיף אפילו מתלמוד תורה דרבים, ולזה אמר ואפילו כולנו חכמים וכו' כולנו יודעים את התורה לשון רבים ולומדים ברבים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח ומקדשו, ומשום הכי סיפור יציאת מצרים קודם, וראי' לכך מביא מעשה בר"א ור' יהושע וכו' שהיו מסובין בבני ברק ובודאי רצו לעסוק בתורה ברבים ואעפ"כ היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה.

אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה. הנסיון מורה שגדולי המוחין אינם מאריכים ימים, ועל כן בלומדי תורה כתיב (משלי ט"ו"א) כי בי ירבו ימך ויוסיפו לך שנות חיים, וזש"נ אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים אעפ"כ כולנו זקנים, מטעם כולנו יודעים את "התורה" שאורך ימים בימינה למען הרבות כבוד שמים.

כל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח מעשה בר"א וכו' עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. אפ"ל דהנה מ"ע של זכירת יציאת מצרים הוא יסוד האמונה וקבלת עול תורה וע"כ זכ"ר יציאת מצרים עולה שמ"ע ישראל ה' אלהינו ה' אח"ד אלף קי"ה, וכן תורה כת"ב פ"ה הרומז לתורה שבכתב ובעל פה עולה ג"כ האי מספר אלף קי"ה, וליציאת מצרים זכו ע"י שחיטת הפסח כידוע, ולפני שחיטת הפסח ביערו את החמץ כי לא תשחט על חמץ דם זבחי ועדה"כ משכו וקחו לכם צאן וגו' ושחטו הפסח ובמכילתא ר' יוסי הגלילי אומר משכו מעבודת כוכבים, ומשו"ה שרפ"ת חמ"ץ עולה ג"כ אלף קי"ה האי יחודא והוא עיקרו מתורה שבכתב מלשון תשביתו ופירושו מדברי סופרים והוא תורה כת"ב פ"ה שעולה ג"כ אלף קי"ה כנ"ל. והנה לזכות לביטול וביעור החמץ ואמונת היחוד וקבלת עול תורה צריכים לסייעתא דשמיא, וזה ענין משאחכו"ל (פסחים ו' ע"א) ובשו"ע (ריש סי' תכ"ט) שואלין ודורשין שלושים יום קודם הפסח, היינו שנבקש ונשאל מהש"י שיעזרנו לזכות לענינים הגדולים הנ"ל, וזה מרומזו במצות משלוח מנות איש לרעהו שלושים יום קודם הפסח, כי איש רומז לה' ה' איש מלחמה ורעהו על כנס", וזהו משלוח מנות איש לרעהו, שהש"י יתן לנו האי מתנה אמונת היחוד וקבלת עול תורה יחודא עילאה, ומשו"ה מנו"ת אי"ש

בן עזריה עבד עבודת הש"י גם בלילות וגם באכילה ושתי, א"כ היו ימיו ממש כאחד בר שבעים, ומזה ראייה שיש לעבוד את הש"ת גם בלילה ועי"ז הוא משלים ימיו, וממילא יש לצרף גם עבודת בני בלילה שעבדו במצרים, ולפי"ז מובן הטעם שמחויבין להזכיר יציאת מצרים בלילות, כיון דהלילות השלימו, וזה שאמר ולא זכיתי, היינו נצחתי שתאמר יציאת מצרים בלילות.

ואם נאמר יצי"מ בלילות שהוא הגלות והם השלימו נוכח לבנין ביהמ"ק במהרה בימינו, ר"ל בכח ימינו שעבדנו את הש"י, אבל חכמים פליגי אבן זומא ולא דרשי כל ימי חיך הלילות, באמרם דאין ראייה ממה שזקנו נעשה לבן כבן שבעים משום דלילות השלימו, אלא דהוי משום שמינוהו לנשיא כדאי במס' ברכות (כ"ח ע"א) למען שישמעו אליו בני ישראל ויקיימו והדרת פני זקן, עד שדרשה בן זומא בפרקי אבות (ריש פ"ד) ואמר איזהו חכם הלומד מכל אדם ולא דוקא מזקן, ועכ"ח דנעשה כבן שבעים ללמד דלילות השלימו וכל ימי חיך הלילות, וחכמים אינם חולקין רק מוסיפין דכיון דמשלימין הימים ע"י הלילות וממילא יבנה ביהמ"ק בימינו, שישלימו, וזהו להביא הימים לימות המשיח, וכמו שאומר קדוש אחד דכמו שהיה נצרך כסף וזהב וכו' לבנין בתי המקדש הקודמים כן נצרך ימים שלמים לבנין בית המקדש הבעל"ט. וז"ש (תהלים צ"ב) למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה, ר"ל למנות ימינו דבר שבמנין שהוא חשוב, כן הודע צריך לדעת כמו ונביא לבב חכמה שהביאו כסף וזהב, אצל המשכן, עדה"כ (קהלת ז' י"ב) כי בצל החכמה בצל הכסף.

וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה כל ימי חיך להביא לימות המשיח. י"ל עפי"מ שפרשנו הפסוק (תהלים כ"ד) שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו', שדמע"ה ביקש שבתי וכו' כל ימי חיי בלי חסרון, ע"ד דברי הוזה"ק על ואברהם זקן בא בימים (בראשית כ"ד א) שבא עם כל ימיו לטובה בתורה ומצוות ומעש"ט ולא חסר כלום, וזה יש לרמוז בדברי חכמים בפ"ק דברכות (י"ב ע"ב) ימי חיך העוה"ז כל ימי חיך להביא לימות המשיח, ר"ל להביא להשתדל לקדש כל ימיו את כל הימים שיוכל להביא לימות המשיח ולקבל שכר על כל הימים.

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. הנה מצינו בגמ' (שבת פ"ח ע"ב) שהש"י אמר למשה רבע"ה להשיב תשובה למלאכי השרת שאמרו תנה הודך על השמים מטעם דינא דבר מצרא כמש"כ במהרי"ט אלגזי והשיב להם אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה עיי"ש, אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כ' בה וכו' כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם, ואיתא דיש שתי תירוצים על השלמת הזמן במצרים א' הלילות (עי' פרקי דר"א פרק מ"ח) והב' שהמלאכים השלימו וגם הם ירדו למצרים,

בבוצינא דנהורא עה"פ הבט השמימה וספור הכוכבים עיי"ש, וזהו והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה שהאירו אותו שיהיה הלילה כיום כבשעת יצי"מ (כדאיתא בזה"ק), וע"כ חשבו שנפטרו מק"ש של שחרית, ע"ז באו תלמידיהם ואמרו להם ברמז שלא נפטרו כיון דכתב בתורה דחיוב ק"ש תלוי בובקומך, אינו תלוי באור וחושך והגיע זמן ק"ש של שחרית.

אמר ר' אלעזר בן עזריה וכו' ולא זכיתי שתאמר יצי"מ בלילות עד שדרשה בן זומא וכו' ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרים ימי חיך העוה"ז כל ימי חיך להביא לימות המשיח. ואפ"ל שראב"ע סובר דהלילות השלימו זמן השעבוד וכמש"כ בפרקי דר"א (פרק מ"ח) וע"כ מזכירין יציאת מצרים בלילות. וגם בימות המשיח בעקבתא דמשיחא יהיה כן שהלילות ישלימו זמן הגלות. וחכמים שלא רצו שיהיה החבלי משיח גם בלילות סוברין שאין מזכירין יציאת מצרים בלילות כי לא הלילות השלימו רק ריבוי העם השלימו, וקודם ביאת המשיח ג"כ יהיו ריבוי עם באיכות וזה יקרב הגאולה. וזה נרמז בכתוב (ישעי"י י"א כ"ג) הקטן יהי' אלאף והצעיר לגוי עצום וישלימו הזמן וממילא יהיו שניהם בעתה ואחישנה כי הגם שאחישנה יהיה בעתה כי ריבוי העם ישלים הזמן, וזש"א חכמים ימי חיך וכו' כל ימי חיך, כ"ל לרבות שיהיה רבוי עם באיכות וזה יקרב את הגאולה להביא לימות המשיח בבי"א.

וחכמים אומרים כל ימי חיך להביא לימות המשיח. איתא בספד"ק דבית המקדש תבנה (עי' זרע קודש עה"פ כי תבנה בית חדש) ע"י הימים של ישראל שעושים בהם מצוות ומעש"ט, וזהו מה שאנו מתפללים שיבנה ביהמ"ק במהרה "בימינו". והנה עיקר תפקידו ונוגע לנו בכל היום הוא תורה שבעל פה ושע"י נגלין לנו גם התורה שבכתב, וע"י תורה שבע"פ נזכה לגאולה וכמואמר חכז"ל (ויקרא רבה ז' ג) אין הגליות מתקבצות אלא בזכות המשניות. וזש"נ וחכמים אומרים, כל מה שהחכמים אומרים ומפרשים בתושבע"פ כל ימי "חיך" מה שאנו עוסקים בדבריהם הקדושים ע"י שאנו עוסקים בתושבע"פ זה הכל להביא לימות המשיח לקרב את הגאולה וזה חלקנו בבנין הבית המקדש בבי"א.

אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות וכו'. י"ל שרמוז כאן תי' על יציאת ישראל ממצרים קודם זמנם. ומביא מר' אלעזר בן עזריה שהיה בן י"ח שנים ואמר הרי אני כבן שבעים שנה, וי"ל דהחשבון מדויק, דאם לוקחין מהן ל"ה שנים דלילות (עיין מס' שבת פ"ט ע"ב) ומן ל"ה שנים דיומא החצי דמיכלא דמשתי נשאר מספר סמוך לח"י שנים כמו שנותיו אז, וכיון דר' אלעזר

כך הלא די במחשבה טובה בלבד, או במעשה מועט עכ"פ ומשיבין לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, שצריך להשאר טעם המצוות המעשיות בפה.

רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ולא לו וכו'. ידוע שמי שעובד הש"י באמת יש לו תענוג גדול ואינו חשוב אצלו עבודת המצוות לעבודה, וכדפירש באוהב ישראל הפ' (ישעי' מ"ג כ"ב) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל אם יגעת בתפלתך סימן ולא אותי קראת יעקב שלא התכונת באמת בתפלתך, וכיון שאמר מה העבודה שעשיות המצוות עבודה היא אצלו סימן הוא שהיא שאלת הרשע, ולכם ולא "לו" כלומר שעושה לצורך עצמו ולא לשם שמים.

מה העבודה הזאת לכם וכו' בעבור זה עשה ה' לי. יש לומר דהנה על מכירת החמץ הרשע אומר וטוען שהוא רק מרמה, ועליו הכתוב אומר (ירמי' ט"ה) שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי, שבתך בתוך מרמה כל השנה אתה הנך יושב במרמה וכשמגיע לדבר מצוה הנך טוען שאינך רוצה לדעת אותי בתוך מרמה, והתשובה לטענתו הוא דהחמץ ממילא אינו ברשותינו רק מגזירת הכתוב הוא כשלנו והוא כבי' אמר למכרו (עי' פסחים ו' ע"ב ב' דברים אינם ברשותו של אדם ועשאים הכתוב כאילו הם ברשותו וכו' חמץ משש שעות ומעלה). וזהו שאלת הרשע מה העבודה הזאת היינו מכירת החמץ, לכם הלא שלכם עדיין החמץ, וע"ז עונה לו בעבור זה, מהני מכירת החמץ, כיון דעשה ה' לי, שבעצם החמץ אינו שלי רק ה' עשה כאילו הוא ברשותי כנ"ל ועל כן מכירתו מהני.

א"י רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וכו' ולפי שהוציא א"ע מהכלל כפר בעיקר ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי וכו'. וי"ל בדרך צחות דהנה אנו רואים שאע"פ שיצאו בני ישראל ממצרים ברכוש גדול נצטוו לאכול לחם עוני, ורמוז בזה להסתפק במיעוט ושלא להשתמש ברכושו למותרות וכדו' המכלה את עם ישראל ח"ו ברוח ובגוף, (ועי' בספח"ק צמח צדיק פר' בראשית), ומטרת הכסף צריך שיהיה לקיים כלל גדול בתורה שהוא ואהבת לרעך כמוך, ולגמול חסד אחד עם חבירו או לצורכי הקדש בבחי' לבנות ביהמ"ק שנאמר בו ויקחו לי תרומה, וזהו שאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם לאכול לחם עוני שקשה לאכול מדוע לא תאכלו מצה עשירה שנאפה בשמן ודבש לחם רך, ובזה הוציא את עצמו מן "הכלל" של ואהבת לרעך כמוך וכפר "בעיקר" שהוא עיקר גדול בתורה (עי' ירושלמי נדרים פ"ט ה"ז ובשבת ל"א ע"א), ואם בנפשך לאכול רק לחם רך למה לך שיניים וע"כ הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי, עיקר התכלית הוא מה שאמר יתב"ש ויקחו לי" תרומה שיהי' הכסף למטרת צדקה והקדש.

רשע מה הוא אומר וכו' ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו.

כידוע מהזוה"ק, ועפ"י תי' ראשון הלכה כראב"ע שמזכירין יציאת מצרים בלילות כיון שהלילות השלימו וחכמים שהולקין וסוברים שהמלאכים השלימו שפיר ס"ל שאין מזכירין יציאת מצרים בלילות וא"כ מדוע לא ניתן להם התורה"ק כיון שעבדו במצרים ונפל תשובת מרבע"ה ומתמצים משום שהוא מתנה ובמתנה אינו שייך דינא דבר מצרא (עי' שו"ע חו"מ ס' קע"ו). ובזה יש להבין הסמיכות בהגדה אחר מחלוקת ראב"ע ורבנן אי מזכירין יציאת מצרים בלילות אומר ברוך "שנתן" דייקא במתנה תורה לעמו ישראל ולא למלאכי השרת, מכיון שבמתנה לא שייך דינא דבר מצרא.

הכם מה הוא אומר מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח וכו'. ידוע מספח"ק שבליל התקדש חג פסח עלו בני ישראל בפעם אחת מערות מצרים למדרגה הכי גדולה ע"י המצוות פסח ומצות (עי' בני"ש) וזה שאלת החכם מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, איך מגיעים ע"י מצוות אלו לדביקות הכורא ית"ש שנתקיים בבחי' חיים ע"ד ואתם הדבקים בה' אלהיכם, כי צוה הוא מלשון צוותא חדא, והחכם אומר "אתכם" שהוא אינו מחזיק את עצמו בכלל עליה זו, ואביו משיבו ואף "אתה" בכלל זה, אמור לו כהלכות הפסח שרק מי שנתנכרו ח"ו מעשיו לשמים לא יאכל בו אבל חוץ מזה להכל יש חלק בו ובעליה זו, ומתורץ בזה קו' כל המפרשים מה החילוק בין שאלת החכם להרשע דהא גם בשאלת החכם שאומר אתכם אפ"ל דמשמע אתכם ולא לו, ובזה יובן דחלוק גדול הוא בין שאלת הרשע שאמר לכם לשאלתו של החכם שאמר אתכם שאומר כן משום שאינו מחזיק עצמו במדרגה זו של עליה.

ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. אפ"ל עפ"י פירוש הקדמונים על וירעו אותנו המצרים שעשו את ישראל רעים ובטלו אותם מעשיות המצוות ואמרו שדי במחשבות טובות, וזה שאמר פרעה הבה נתחכמה נעשה אותם לחכמים, לפתות אותם שדי במחשבות טובות ולב טוב לבד בלי מצוות מעשיות, וע"כ עבדו אותם בפרך שלא יהי' להם כח לעשות מעשים טובים כמעשה ופועל, ועל כן נצטוו בני ישראל בצאתם ממצרים על קרבן פסח משום שבקרבן פסח היה מעשה רב, קנייתו, שחיטתו, צלייתו, זריקתו, הקרבתו ואכילתו ושריפת עצמותיו (פסחים פ"ג ע"א) יותר מבשאר מצוות לעקור מחשבת פיגול מצרים הנ"ל, ואולי מזה"ט אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שישאר לו טעם פסח, שבא במעשים רבים, וזה שמושיבין להחכם השואל מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם בפועל ובמעשה רב כל

תורה וכו' חכם מה הוא אומר וכו'. י"ל הנה קנין האמונה שלימה ולזכות לגאולה בא ע"י תורה לשמה, וא"כ אנו שאיננו במדרגה זאת במה קזכין, רק י"ל דהנה אמרו חז"ל (פסחים נ"ב ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ואפ"ל שזה פלוגתא דשמאי והלל עפ"י הגמ' (שבת ל"א ע"א) מעשה בעכו"ם א' שהיה עובר אחורי בית המדרש וכו' אמר אלך ואתגייר בשביל שישמוני כה"ג, בא לפני שמאי אמר לו גיירני ע"מ שתשימוני כה"ג דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גייריה, א"ל כלום מעמידים מלך וכו', הלך וקרא כיון שהגיע וכו' נשא אותו גר ק"ו בעצמו וכו', בא לפני הלל א"ל ענוותן הלל וכו', הנה זה רצה להתגייר שלא לשמה, שמאי דחהו והלל גייריה ושלה אותו ללמוד עד שבא לשמה, ובה אפ"ל קושית התוס' שם על הסתירה של לעולם יעסוק בתו"מ שלא לשמה וכו' ובמק"א איתא (עין ברכות י"ז ע"א) כל הלומד תורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וכו', וא"ל שזה כשמאי וזה כהלל כנ"ל.

א"כ אם סבירא לן כב"ה גם לנו יש זכות לזכות לקנין אמונה ולגאולה שבא ע"י לימוד תורה לשמה כנ"ל, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וידוע שבשמים פוסקים כב"ש, ומשו"ה אומרים ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, היינו שההלכה נקבעת עפ"י דעת בי"ד של מטה, (ואפ"ל דעמלק רצה לקרר את ישראל שהם לא יראי אלהים ועושין שלא לשמה ע"כ המצוה למחותו מ"תחת השמים" ששם הלכה כב"ה). ומכיון דהלכה כב"ה דס"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה, יש תקנה אפילו לתם ושאינו יודע לשאול שאינם עוסקים לשמה, וגם י"ל דלב"ה אף לרשע יש תקנה ע"י תשובה דהא דתשובה מהני הוא מטעם עשה דוחה ל"ת (כמש"כ בספח"ק ע"ד הגמ' (יומא פ"ו ע"ב) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה), וב"ה לשיטתם (מנחות מ' ע"א) בפלוגתא דסדין בציצית אי פטורין או חייבין, דאמר ר"ל דתלא אי עשה דוחה ל"ת או לא, וכמו דמסקי הפוסקים דגם בזה פליגי ב"ש וב"ה והלכה כב"ה דמחייבין, והוא מטעם עשה דוחה ל"ת, והטעם דהלכה כב"ה הוא משום שהם רובא (עין יבמות י"ד ע"א), ולכך מי שהוציא את עצמו מה"כלל" דהלכה כרוב כופר בעיקר דמהני תשובה, על כן אילו היה שם לא היה נגאל, ובקשתנו גם על שאינו יודע לשאול את פתח לו שיבוא לשמה.

ומובן שאלת החכם מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, כיון שאנו בגלות, והתשובה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן בחיי עולם הבא שטעמו אינו נפסק, וע"י יציאתנו ממצרים מנו"ן שערי טומאה נזכה לזה, להביא לימות המשיח כנ"ל. והרשע בערמותו גם מבין שכ"ז הוא להביא לימות המשיח, אבל מקשה מה "העבודה" הזאת שהוא גדרים צו לצו, על כן אף אתה הקהה את שיניו שהם גדר להלשון אשר

אפ"ל הטעם עפ"י מש"א חכו"ל (ב"ק כ"ג ע"ב) ארס נחש בין שיניו הוא עומד, ואפ"ל שהכונה ארס נחש קאי על השטן, וזהו הקהה את שיניו. ובפשטות י"ל בדרך צחות עפ"י מ שהביא בספח"ק דגל מחנה אפרים פר' עקב בשם הבעש"ט שאמר שמדינה אחת שאלה מהרמב"ם להוכיח להם שתחיית המתים מה"ת, ומה שדרשו חכו"ל בזה יש לדרשם באופן אחר, ולא ענה להם, אך אמר לתלמידיו ר' שמואל אבן תיבון שהוא ישיבם, והוא ענה להם בארי"ד שם עד כמה גדול פגם מאכלות אסורות שמביא פגם באמונה עד ע"ז רח"ל עיי"ש, והוא ע"ד שאמרו חכו"ל (יומא ל"ט ע"א) ונטמאתם במ אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמטם במ שמאכלות אסורות מטמטמים את הלב ובאים לידי מינות ואפיקורסות, וע"כ ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר ועיקר הכפירה בא ממה שאכל ולעם בין שיניו מאכלות אסורות וע"כ הקהה את שיניו.

ושאינו יודע לשאול את פתח לו. האב מחויב ללמד תורה את בנו רק כפי דעת הבן כיון שאין בכוחו ליתן דעת לבנו אבל הש"י אבינו שיש בכוחו גם ליתן דעת יכול ללמד אף יותר מדעתנו, עז"נ ושאינו יודע לשאול, "את" היינו השכינה הקדושה פתח לו, ותתן לנו גם דעת.

והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה וכו' יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. בעוה"ר עד עתה במקום שהי צרות וחושך שם יחנו בני, והם הנפגעים בראשונה, כמש"נ והי במקום אשר ישכון "הענן" החושך והצרות שם יחנו בני" אבל עת צרה הוא ליעקב ו"ממנה" ישע וקושי השיעבוד וחושך הגלות מביא להגאולה בזכות שישראל מקבלים את היסורים באהבה ושמים בגאולתם הקודמות ומספרים בשמחה ביציאת מצרים ובאמונה שיגאלו ע"ד אמרם ז"ל אין ישראל נגאלין אלא בזכות האמונה, וזש"א והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה, יכול מבעוד יום היינו שחיוב ההגדה והסיפור בהגאולה רק מבעוד יום בזמן שיש אור לישראל, ת"ל בעבור זה שקיבלו היסורים באהבה ובאמונה נגאלו ועתידים להגאל, וזהו אפילו בשעה שיש מצה לחם "עוני" ומרור מונחים לפניך, וזהו שאמר ראב"ע ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות אף בחשכת הגלות עד שדרשה בן זומא וכו', וזש"א בהמשך ברוך שנתן תורה, ר"ל שעיקר הטעם שאנו שמחים ביצי"מ אף בחשכת הגלות, הוא משום ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, וזאת היתה עיקר הגאולה ופדות נפשינו וחיי עולם נטע בתוכנו וממנה התוה"ק נצמח האמונה ובטחון שמקושי השיעבוד תצמח הגאולה בבי"א.

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל כנגד ארבעה בני דברה

מצילנו מידם. ואת"ל שע"י התחברות עמהם היה יותר טוב וניצלים מן הצרות אשר הם אורבים לנו, ע"ז אמר צא ולמד מה ביקש לכן הארמי כשיעקב התחבר אתו ע"ד עם לכן גרתי וכו' לעקור ח"ו את הכל.

ואפ"ל בדרך אחר ובזה יתפרש המשך ההגדה, שלזה שהקב"ה ירגיש בצרותינו ויושיענו, צריכין מסירות נפש מדה כנגד מדה, דאם יש לנו מסירות נפש בעד כבודו יתב"ש, אז הוא כבי מרגיש בצרותינו, ומסירות נפש יש ללמוד מלבן מק"ו בן בנו של ק"ו שהיה לו מסירות נפש עבור התרפים, וע"ד שפירש בספד"ק צמח צדיק לוקיני זי"ע הרש"י בפר' וישלח (ל"ב ה) עם לכן גרתי ותרתי"ג מצות שמרתי, דהיינו ממה שראיתי מס"נ בעד ההבל, למדתי שותרתי"ג מצות שמרתי מק"ו בן בנו של ק"ו, וכמו שכתוב (תהלים קי"ט צ"ח) מאויבי תחכמי, פי' שמאויבי ה' יש לקחת ק"ו ודרך לעבודת ה', וזה השייכות צא ולמד. ומביא המגיד במתי מעט היו כשירדו למצרים והבדילו את עצמם בגושן, ובזכות זה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב, והיו חביבים בעיני מצרים, אבל כיון שהיו לגוי גדול והיו מצוינים שם ותמלא הארץ אותם, פי' שהארציות מלא אותם, ולא כמש"נ (בראשית א' כ"ח) ומלאו את הארץ, ר"ל שיעשו, יתקנו ומלאו הם את הארציות, ע"כ וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה, ומזה ראי' שורב כמש"נ ורבבה כצמח השדה, פי' שאסור להיות בבחי' רב, רק צ"ל כצמח השדה שכ"ז שמתגדל מרכזן ראשו בבחינת ענוה וכנ"ל.

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חשב את הקץ לעשות. ולכאורה זה שקיים מוצא שפתיו אין זה חידוש אפילו בבשר ודם וכש"כ בצדיקו של עולם, ואפ"ל דהנה ידוע התירוצים על השאלה למה היו בני ישראל במצרים רק רד"ו שנה והגזירה היתה ארבע מאות שנה, ותרצו שהש"י היה עמם במצרים כבי' בגלות וזה השלים את הזמן של ת' שנה (כמובא בשמחת הרגל להחיד"א על הגש"פ). וזהו שאנו מברכים על ששומר הבטחתו כבי' בעצמו וסייע ע"י שהצטרף עמם בגלות ועי"ז נשלם הזמן, וז"ש ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חשב את "הקץ", שנים שנחסרו, לעשות כאילו עשאוים יען שהוא נחשב עמהם, וזש"א (בראשית ט"ו ע"ג) ועבדום ועינו אותם ד' מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן "אנכי", שאני כבי' אצטרף וישלם הזמן ויגיע להם הענקה ויצאו ברכוש גדול, כפי הדין שעבד היוצא בזמנו מגיע לו הענקה ואין להם דין בורח (עי' קידושין ט"ז ע"ב), והיא השכינה הקדושה שעמדה לאבותינו ולנו גם בגלות זה, שהקב"ה המרגיש בצער בניו ישלים הזמן ויצילנו מידם. וא"ת שאומות העולם עושים לנו טובה ע"י הגלות וליבון, ע"ז אמר צא ולמד מה ביקש לכן הארמי לעשות לעקב אבינו ע"ה עד שהקב"ה צוה השמר

חיים ומות תלויים בה, ובאמת אין זה עבודה רק חיות כידוע, והתם אומר מה זאת, "מה" לשון ענוה בחי' ונחנו מה, ששואל מה לחם עוני זה, היינו מדוע בדרך ענוה היה יציאת מצרים, ומשיב לו האב כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים שעוד לא זכינו לגאולה השלימה.

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וגו'. יכול מראש חדש תלמוד לומר וגו' בעבור זה וגו', י"ל עפ"י הידוע שבפסח מסוגל לאתערותא דלעילא מבלי אתערותא דלתתא, וכמש"א לפרש בשם הק' הרב ר"ב ממועזבוז' זי"ע ועכ"י הפסוק בפר' בא (י"ב כ"ג) ופסח ה' על הפתח, שפסח הקב"ה על הפסח של פתחו לי פתח כחודו של מחט אתערותא דלתתא, ע"כ בקשתנו מהש"י ושאינו יודע לשאול את פתח לו באתערותא דלעילא, שנאמר והגדת לבנך ונחנו בנים למקום (עיין ב"ב י" ע"א), והוא כבי' שומר התורה, וכדדריש בירושלמי עה"פ וישמור משמרתי חוקתי ותורותי ויהיה אתערותא דלעילא ויקיים והגדת לבנך.

והנה ידוע הדבר שכאשר השי"ת משפיע לנו כשאין זה בזכותנו אזי הוא בושח לנו וכמובא (כתוס' קידושין ל"ט ע"א הירושלמי בערלה) האי מאן דאכיל לאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה, לכן מדרכי טובו של הקב"ה עשה כאילו הוא משלנו, והוא מדה כנגד מדה שאנחנו מבערים החמץ אע"ג שאינו שלנו, כיון שאסור בהנאה מ"מ עשינו כאילו הוא שלנו (עיין פסחים ו' ע"ב), כן עושה כבי' יתב', וז"ש והגדת לבנך לאמר, לאחרים ולא יהיה בושח בדבר בעבור זה עשה ה' לי, כאילו הוא שלו כדאי' בייטב לב, וע"ז נאמר תלמוד לומר בעבור זה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה וכו' מונחים לפניך, ר"ל לא אמרתי עשה ה' לי כאילו שלי רק כשמצה מונחים לפניך ולא חמץ ר"ל, פי' שאתה מתנהג כך כאילו הוא שלך ומבערו, ויובן השייכות של המאמר יכול מר"ח וכו' ת"ל בעבור זה.

והנה להמתין לעבוד הש"י באתערותא דלתתא מאד קשה וזר"ה לנו, רק באבותינו הק' היתה זאת כמש"נ גבי אברהם אבינו ע"ה (בראשית י"ז א) התהלך לפני והיה תמים, וכן ביצחק העלהו לעולה (בראשית כ"ב ב), וז"ש מתחלה עובדי עבודה זר"ה היו אבותינו, ר"ל עבודה שהיא לנו כמו שמפרשים (סנהדרין ק"ז ע"א) על מאמרם ז"ל ביקש דוד לעבוד עבודה "זרה", ועכשיו במצרים קרבנו המקום, באתערותא דלעילא קרבנו המקום יתב' לעבודתו. ואתערותא דלעילא באה ע"י שכבי' הרגיש גדול צערנו וצערנו (כדאיתא בשמחת הרגל להחיד"א) על השלמת הזמן שכבי' צירף את עצמו בעבודת וצער ישראל וזה השלים את הזמן, וזהו ברוך שומר הבטחתו ולא יחכה לאתערותא דלתתא וכמו שכתבנו לעיל, וזהו והיא שעמדה דהיינו השכינה הק' להשתתף בצרות ישראל ומשלים את הזמן ועי"ז והקב"ה

שאמר המגיד לעיל וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, היינו שהוא מרבה את "כל" הרומז להשי"ת שהוא כל יכול עקרא ושרשא דעלמא ביציאת מצרים, והוא ממתיק כל המקטריגים והרי זה משובח, וזה שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו היינו המקטריגים הנ"ל דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הניצוצות הקדושות.

וכיון שהשי"ת למעלה מן הזמן ע"כ מצוה לספר ביציאת מצרים גם בלילה, וזה ששואל הבן מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, מה נשתנה מצוה זו של סיפור יציאת מצרים של הלילה הזה מכל הלילות שהיא נוהגת בכל הלילות ולא כרוב מצוות שאינם נוהגים רק ביום (עי' מגילה דף כ"ו ע"א), וע"ז בא כמשיב עבדים היינו לפרעה ויציאתנו ה' אלהינו משם, וזאת יליף בן זומא ממה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי חיך הימים "כל" ימי חיך הלילות, כ"ל הרומז להשי"ת שהוא כל יכול עקרא ושרשא דכל עלמין הוא הממתיק דיני א"ף חמ"ה משחי"ת ע"י שעבר כבי בעצמו בעת יציאת מצרים כנ"ל, וכיון שהוא למעלה מן הזמן כל ימי חיך אף הלילות, וכ"ל המרבה הרי זה משובח.

והיא **שעמדה**. כתב האריז"ל כשאומר והיא שעמדה יגביה הכוס ויאמר בהרמת קול, ואחרי שאמר והקב"ה מצילנו מידם מניחים הכוס ואומרים צא ולמד, י"ל דהנה יש מהמתקדמים שאומרים שמחמת שאסרו חכמינו יין עכו"ם משום חיתון (עי' ע"ז ל"ו ע"א) על כן הם שונאים אותנו, וכמו שכתבו המפורשים ומובא במד"ר אסתר גבי שנאת המן דכתיב והשתיה כדת אין אונס, אין אונס ביין נסך וזה חרה להם, ובאמת אין זה רק לצרף סגנונו ולהלביש שנאתו בדבר מה, והוא רא"י מיעקב אבינו ע"ה שהתחתן עם לבן ואעפ"כ ביקש לעקרו, ומשום הכי כתב האריז"ל שמרימים הכוס לפני שאומרים והיא שעמדה ואומרים בהרמת קול, והיא, הכוס, שגרם לנו כדעת המתקדמים הנ"ל שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, רק בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו ומיד בא הציווי להניח הכוס ואומרים צא ולמד מה ביקש לבן לעשות ליעקב אבינו ע"ה שהתחתן עמו, ועכ"ח שהכל מן השמים, ובדודע הוא שעשו שונא ליעקב, ה' ישמרנו.

והיא **שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם**. עי' ט"ז הלכות ר"ה (סו"ס תקפ"ה) בשם הטור אשר שופ"ר ר"ת שטן ואין פגע רע ומקשה הט"ז ע"ז דמשמע דיש שטן ומישב שם, וא"ל דהקב"ה שהוא אחד האמיתי והוא גם תוקע בשופר כידוע וממילא יש עוד ר"ת אל"ף אלופו של עולם ואל"ף שופ"ר ר"ת אין שטן ואין פגע רע. והנה מצ"ה ומרו"ר עולה אחד יותר משופר הרומז על הנ"ל, ומשו"ה אחר שאמר שיהי מצה ומרור מונחים אמר והיא

מדבר עם יעקב מטוב (בראשית ל"א כ"ט), שטובתם אינה שלימה וטובה אצלנו, מכיון שאינם מתכוונים לטובה רק לרעה ח"ו והקב"ה מצילנו מידם.

ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו' שהקב"ה חישב את הקץ לעשות וכו', והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו' אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם. איתא במדרש תהלים (ו' ב) עה"פ ה' אל באפך תוכיחנו, יש מלך שכעס על בנו והיה לפניו אבן גדולה ונשבע לזרקו על בנו, וכשניחם בעצמו חשב מה לעשות הלא מוכרח לקיים את השבועה ואין ברצונו להרוג את בנו מה עשה כתתה לאבנים קטנות וזרקן על בנו וקיים את שבועתו ובנו נשאר בחיים, כן השי"ת אמר למשרבע"ה במעשה העגל (שמות ל"ב י) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, ורועה נאמן ביקש שוב מחרון אפך בבת אחת והנחם על הרעה לעמך שיעשה בכל פעם ופעם הרעה לעמך באופן שיכולו לסבול וינחם ה' בזה ולזה אף היסורים הבאים עלינו מעת לעת הם ברחמים. וז"ש ברוך שומר הבטחתו לישראל שהקב"ה חישב את הקץ שאמר ויחר אפי בהם ואכלם, וינחם לעשות מעט מעט, והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא "אחד" בלבד בפעם אחת עמד עלינו לכלותינו אלא "שבכל דור ודור" עומדים עלינו מעט מעט בבחינת והנחם על הרעה לעמך כנ"ל והוי הצלה פורתא, ומזה רא"י שהקב"ה מצילנו מידם כיון שעושה לאט לאט שע"י הפחד שיש לישראל בכל דור ודור נמתקים הדינים של חטא העגל.

ברוך שומר הבטחתו לישראל. העיקר הוא להשב בתשובה שתשובתו תהי' שלימה לפניו והוא כבי' פותח על ידי כך שער, ולזה להשיב ב"ר"ת הפותח שער לדופקי בתשובה ועי"ז יהי' ברוך שומר הבטחתו לישראל שהר"ת מכוונים ונזכה להודו לו ברכו שמו (תהלים ק"ד) שג"כ מכוון כנ"ל.

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול והיא שעמדה לאבותינו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם. הנה עיקר המזיקין לישראל הם אף חימה משחית שהר"ת שלהם הוא אפפוני חבלי מות (תהלים קט"ז ג), וקרא כתוב (דברים ט' י"ט) כי יגורתי מפני האף והחמה, והנה א"ף חמ"ה משחי"ת עולה אחד יותר מן יציאת מצרים, על כן עבר השי" בעצמו וכו' להשלים המספר, וזש"א והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא "אחד" עמד עלינו ח"ו לכלותינו כיון שהם הי' יותר וכו' והקב"ה מצילנו מידם ע"י שמשלים המספר, וזה שאמר הכתוב (איוב י"ד ד) מי יתן טהור מטמא לא אחד, ר"ל להציל הטהור מן הטמא לא אחד אלהינו שבשמים ובארץ המשלים המספר וד"ל, וזה

רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים וכו' ואת ערום ועריה. דרכו של צמח השדה שכל מה שמתרבה ומתגדל מרכין ראשו, וזהו רבב"ה אם הנך מתרבה כצמח השדה נתתיך היית צריך ללמוד מצמח השדה לכפות גאותך אבל לא כן עמך ותרבו ותגדלו וכו' את התרבות ותגדלי נכשלת בגדלות וגיאות ואז את באמת ערום וערי' ואעבור עליך וגו' בדמיך, כח הדימיון מביא לך הגיאות ובאמת אם היית מתבונן בעיני השכל היית רואה שאין לך במה להתגאות.

א"י ע"ד הנ"ל רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה. הנה נתברר שבאם שהיו ישראל מתנהגים בכל צרכיהם הגשמיים במידה בינונית ולא בגדולות ונפלאות לעיני אומה"ע, אז אין אומה ולשון שולטת בהם, וזש"א בבואם למצרים מקום הגדולה איש וביתו באו, היינו שבאו איש וביתם בפשטות כמו שנהגו בארץ כנען רועי צאן וכמאמר יעקב אבינו לפרעה (בראשית מ"ג ג) רועה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו ללא שינוי, וכאשר שינו ובני ישראל פרו וישרצו וירבו בגדולות ונפלאות ותמלא הארץ אותם, כלומר תאות וטומאות הארציות מלא אותם אז הבה נתחכמה לו פן "ירבה" ויעבידו מצרים אותם רח"ל. וז"ש בעל ההגדה רבבה כצמח השדה נתתיך, אפילו מי שהוא רב בממון מ"מ כצמח השדה, צריך להיות שכל מה שמתגדל הוא מרכין ראשו לארץ, אבל מי שהוא בזמן ותרבי בממון וגם תגדלי בגדולות ותבוא בעדי עדיים ותמלא הארץ אותם בבתי תרטיאות וכדו' וכמו"כ שדיים נכונו ושערך צמח היפוך מדעת התורה הק' ששער באשה ערוה (ברכות כ"ד ע"א), זהו סימן שואת ערום ועריה מן המצוות.

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי. י"ל שלפעמים מתבוססים ביסורים ועגמת נפש מכח הדמיון שמפחד מהרעה העתידה לבוא, בבחינת מפחד יומם, והקב"ה ברחמיו מקבל את הדמיון והפחד כאילו היה במעשה, וכפי שפרשו בספרים בשם האלשיך הק' הפ' (שמות ל"ב י"ד) וינחם ה' על הרעה, ע"י אשר דיבר לעשות לעמו וחשבה כמעשה, וזהו ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך בדמיון ואומר לך בדמיך חיי ע"י הדמיון תשאר בחיים ותצא ידי חובתך בכח הדמיון ולא תצא הרע מכח אל הפועל.

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך אני ולא השליח. ידוע ממה שנאמר ועברתי בארמ"צ אני ולא השליח ומחל הקב"ה על כבודו יש ראי' שאנו בנים למקום ואב שמחל על כבודו מחול מוחל (עי' קידושין ל"ב ע"א) לא כן מלך שאף אם מוחל על כבודו אין כבודו מחול, וגם מתחייבת המתים שהוא רק בידו של הקב"ה כבתענית (ב' ע"א) מוכח שאנו בנים למקום (עי'

שעמדה לאבותינו שלא אחד החסר בשופר המורה שיש ח"ו שטן ואת עמד עלינו, אלא הקב"ה שמצטרף מצילנו מידם.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו' שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, צא ולמד מה ביקש לבן הארמי וכו'. ידוע שכל כמה שנותן יותר חופש לישראל בגלות הוא רע להם ח"ו, ולעומת זה הדחקות לישראל להעבירו על הדת ח"ו מביא בו עוד התלהבות להיות ישראל בלב ונפש, וע"כ אמר פרעה הבה נתחכמה לו לעשותן חכמים בפה רך, פן ע"י הדחק ירבה והי' כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא בקדושתו, ויהיה להם מליצה ישרה למען ועלה מן הארץ, ומיושב מזה למה ישב מרדכי בשער המלך להתגרות בהמן הי' לו להצניע את עצמו, רק רצה שהמן יכעס וייצר לישראל ועי"כ ישראל יעשו תשובה בלב ונפש, וזשאחז"ל (חולין קל"ט ע"ב) מרדכי מדה"ת מנין שנאמר מה דרור, היינו מרדכי שהתגרה בהמן מן התורה מנין שיש לעשות כן שנאמר מר דרור שהדרור החירות מר הוא לישראל. וזה שאמר המגיד והיא שעמדה לאבותינו בימי אחשורוש ולנו וכו' שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, ואנחנו עושים תשובה והקב"ה מצילנו מידם, ואם תאמר דהדרור והחיבור עם אומות העולם טוב הוא לישראל צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות עם יעקב אבינו שהתחבר עמו.

אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, צא ולמד מה ביקש לבן וכו' ולבן ביקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אבד אבי. ידוע שבעכו"ם הקב"ה מצרף מחשבה למעשה, דכתיב (עובדי א' י) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם, ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו וצרפה הקב"ה למעשה (עי' תוס' קידושין ל"ט ע"ב ד"ה מחשבה), וז"ש בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, עומדים עלינו במחשבה רעה, וגבי עכו"ם הוי כמעשה אף שהקב"ה מצילנו מידם, וראי' לכך צא ולמד מה ביקש לבן הארמי וכו', שרק ביקש במחשבה לעקור את הכל והכתוב אומר ארמי "אובד" כמעשה אבי, שמחשבה רעה אצלו כמעשה.

וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור. אפשר לומר עפ"י מאמר חכו"ל (נדרים ל"ב ע"א) מפני מה נענש אברהם אבינו שנשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים וכו' מפני וכו' שנא' במה אדע כי אירשנה ע"כ, ודיבת יוסף על אחיו גרמה שלעבד נמכר יוסף למצרים (עי' רש"י וישב ל"ז ב). וזש"א וירד מצרימה אנוס על פי "הדיבור" כנ"ל ומשום הכי ויגר שם שנתקיים שם הגזירה של גר יהי זרעך, ועל כן פסח זמן גאולת מצרים הוא הזמן של פה סח כנודע מספה"ק לתקן חטא הדיבור.

אשר אשמע בקולו, וכדומה, ומשו"ה אותיות של מצרים הוא מצ"י ר"ם רומז לגיאות שנמצא אצלם, ולפיכך המצות עשה לאכול לחם ענ"י המביא שפלות הבא ע"י הסתכלות בגדלות הבורא ית"ש, כידוע פי' האהבת שלום (בפר' פקודי) לפרש מש"א חכו"ל כל מקום שאתה מוצא השגת גדלותו של הקב"ה שם באותו צדיק אתה מוצא ענותנותו של הצדיק כי השגה מביא לידי הכנעה ושפלות, ומצ"ה עולה ג' פעמים מ"ה, שהוא רומז על ונחנו מ"ה, ומדת ימי מ"ה הוא שפלות עצמו, הבא ע"י מ"ה רבו מעשיך ה', גדלות הבורא ב"ה וב"ש. וז"ש המגיד מצה זו שאנו אוכלים הוא על שום מ"ה שנבוא למדרגת מ"ה, וזהו על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, שהוא מורה על גיאות העולה מעלה בחמיצו עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה ועי"ז שהסתכלו בגדלותו יתב"ש באו לשפלות באמת.

ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות. במתני (אבות פ"א מ"ב) שמעון הצדיק חי' אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, והני ג' דברים תורה עבודה גמ"ח חי' בהמצה, תורה דכתיב למען תהי' תורת ה' בפיך (שמות י"ג ט), עבודה היינו הקרבן פסח, גמ"ח מה שאנו אומרים כל דכפין ייתי ויאכל, משום הכי עג"ת ר"ת תורה עבודה גמ"ח, ועיין בטוחו"מ (סי' א) שהני תלתא הם כנגד תלתא דאיתא במתני' דאבות (שם פ"א מ"י) שאמר רשב"ג על שלושה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, והר"ת של דין אמת שלום הוא דש"א, וזש"א (תהלים כ"ג ב) בנאות דש"א ירביצני על מי מנוחות, מעבדות לחירות, ינהלני.

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה על שום שמררו המצרים את חי' אבותינו במצרים שנא' וימררו את חייהם בחומר ובלבנים. יש לומר בהקדים תירוץ הקדושת לוי זצ"ל על השלמת הת' שנים במצרים שנצטרף גם צער אבותינו הקדושים אשר בארץ המה, וז"ש הקב"ה לאאע"ה ידוע תדע, בקבר מצער, כי גר יהי זרעך, ועי"ז יהיה נחשב ועבדום ועינו אותם ד' מאות שנה, ויצאו ברכוש גדול, דמשום שיצאו בזמנם ואין להם דין בורח מגיע להם הרכוש גדול, מטעם הענקה (עי' קדושין ט"ז ע"ב). וז"ש מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, כלומר למה לנו הזכר למיררות בזמן שאנו עוסקים בשמחה, ומתירץ על שום שמררו המצרים את חי' "אבותינו" הק' במצרים ע"י עבדות מצרים שנאמר וימררו "את" חייהם של ישראל, את לרבות צער אבותיהם ומפרש בחומר ולבנים, בין החיים המלוכשים בחומר ובגוף ובין המתים המלוכשים לבנים בגדי מתים, וגם הנשמה הוא בבחינת לבנת הספיר כידוע מספה"ק, ומשו"ה מררי"ם עולה גוף ונשמה"ה צער החיים והמתים,

סנהדרין ל"ט ע"א ובתוס' שם), גם ב"ד בניסן במצרים היה לישראל עכ"ה דין בנים, וכמאמר הכ' (שמות ד' כ"ב) בני בכורי ישראל, דאם לא כן כיון שבשעת שחיטת הפסח עדיין לא היה זמן הגאולה דאילו הגיע הזמן לא הי' מעכבם הקב"ה כהרף עין, (עי' רש"י פר' בא) והיו עדיין עבדים ומה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פ"ח ע"ב), והפסח הי' צריך להיות משלכם, ועכ"ה צריך לומר שעשאן הכתוב כשלהן מטעם בנים למקום, וזש"א הכתוב (שמות י"ב ט) והגדת "לבנך" ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' "לי" להיות כשלי בצאתי ממצרים, ואולי מהאי טעמא נצטוו ישראל לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות ל"ד כ"ה), דהיה אפשר לומר דאינו עובר על החמץ בכל יראה כיון שאסור בהנאה ואינו ברשותו, אבל מכיון שהחשיבם הקב"ה לבנים וכאלו הן ברשות עצמן לענין פסח עשאו הכתוב גם החמץ כאילו הוא ברשותם, שיאסר עליהם.

אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. אפשר לומר עפי"מ שאיתא (במדרש תנחומא פר' נח) דכפיית ההר היה על תורה שבע"פ, ובאמת אילו לא חטאנו בעגל היה די לנו תורה שבכתב, וזש"א אילו קרבנו "לפני" הר סיני ולא תחתיו בכפיה, ולא נתן לנו "את" התורה רומז לתורה שבעל פה המחובר לתושב"כ דינו, ומשו"ה מקודם כתיב שאמרו ישראל כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה, נעשה בלבד המכוון לתושב"כ כידוע, וכשראו שמושה רבינו ע"ה לקח את ספר הברית הרומז לגלות דשם כתוב (דברים כ"ה ס"ה) והשיבך ה' מצרים באניות וגו' והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות אלה דברי הברית ולא יכלו להשיג התורה שבכתב בלי התורה שבע"פ שיפרשה, כתיב שאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, גם ונשמע הרומז לתושב"כ כידוע, (עי' בינה לעתים עה"פ אוון שומעת).

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה. הנה במס' ר"ה (י"ז ע"א) נראה שאין לדרוש טעמי מצות שהשיבו על שאלתו של המקשה למה תוקעין רחמנא אמר תקעו, וכאן אנו שואלין מצה זו שאנו אוכלין על שום מה, גם יש להבין למה לא די לומר מצה זו על שום מה, ויש לחלק דלשאל סתם שיהי' נראה שבאם שלא ידע הטעם לא יעשנה אסור, ומשו"ה השיב במס' ר"ה רחמנא אמר תקעו אבל כאן אנו אומרים "שאנו אוכלין" והיינו שאפילו אם לא נדע הטעם אנו אוכלין, וע"כ אז מותר לשאול, ומיושב הלשון שאנו אוכלין שנראה כמיותר.

א"י מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה. וי"ל דהנה במצרים הי' שכיח גיאות וכמאמר הכתוב (יהזקאל כ"ט ג) כה אמר ה' הנני עליך פרעה מלך מצרים וגו' אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני, וכן אמר (שמות ה' ב) מי ה'

השובע ואין מפטירין אחריו שום דבר כדי שיהי טעמו נמשך הרבה לרמוז על עולם הבא שהוא נצחי, וזאת הוא התשובה על שאלת מה נשתנה לבן החכם לקבוע אמונה בלב בניו.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב וגו'. בגמ' ברכות (כ"ע"א) רב יהודא כי הוה שליף חד מסאני אתי מיטרא ואנן קא מצערין נפשין ומצווה קא צוחין ולית דמשגח בן א"ל קמאי הוה קא מסרין נפשיהו אקדושת השם אנן לא מסרין נפשין אקדושת השם, והיינו שהראשונים מסרו נפשם להתפלל על קדושת ה' ע"כ נשמעה תפילתן, וזש"ה (דברים א' מ"ה) ותשובו ותבכו לפני ה' אבל יען ולא שמע ה' בקולכם שלא נשמע בקול תפילתכם שהיא לצורך ה' ע"כ ולא האזין אליכם, וזהו שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך שהצער שהם מצערים לישראל נוגע לך, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב הרומז להשי"ת שהוא עם כלל ישראל ע"ד לא הביט און ביעקב וכו' ה' אלהיו עמו, ואדרבה עם ישראל הוא אשר בשמך קרא שמתפלל על קדושת ה' ועל ואת נוהו הביהמ"ק שרח"ל השמו בעוה"ר עד עת בוא גואל ויבנה ביהמ"ק בבי"א.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו. אפ"ל דהנה מדרך העולם כשהאב ביחד עם הבן אין הבן מתיירא, וה"ה עם ישראל עם קוב"ה אבינו ע"י שכבי (ישע' ס"ג ט') בכל צרתם "לו" צר וממילא "לא" צר, והקרי והכתיב נכון, וזש"ר בכתוב (תהלים כ"ג ג') גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא כי אתה עמדי. והנה אומות העולם אין להם השגה שכבי משתתף בצרת ישראל רח"ל אבל שמרגיש בחורבן מקדשו מוכרחים להודות, כמש"נ (ישע"י כ"ב י"ב) ויקרא ה' ביום ההוא למספד, וז"ש שפוך חמתך אל הגוים אשר "לא" ידעוך שח"ו לו צר, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו שהם סוברים יש אם למסורת ולא "למקרא", וע"כ הולכים אחרי הכתיב "ולא" שהיא המסורה אבל מדוע אכל את יעקב ואת נוהו השמו ששם בודאי צר לו כבי, ואין להם ע"ז שום תירוץ ואמתלא ה' ישמרנו, וע"כ שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם תרדוף באף ותשמידם וכו'.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. עפ"י פי' הגאולני בפ"י הפסוק (איכה א' י') כי ראתה גוים באו מקדשה דהס"ת הוא שם הוי"ת ובאמצע גוים שעשו פירוד כבי' בין י"ה לו"ה וזהו (תהלים ע"ט א') באו גוים בנחלתך, והנה ידועה לשון חיבור ע"ד הכ' וידע אדם, וזה שאנו אומרים שפוך חמתך אל "הגוים" אשר לא ידעוך, שעושים הפירוד, בין י"ה לו"ה וממילא אין השם שלם, וזהו על ממלכות

ומשו"ה אחז"ל כל המרבה לספר ביציאת מצרים שגם לאבותינו היה ישועה ומרבה הישועה ומרחיבה אז הר"י כלומר הר"י שנים שהיו במצרים ג"כ משובח. וע"י המלצה זו יצאו בזה ידי חובת השיעבוד ועי"כ יהיו נפטרים משעבוד ה' מלכיות שהוא להשלמת ת' שנים כידוע מהזוה"ק, ואין קטרוג ח"ו ויפוטרו מן הגלות כי צער אבותינו השלימו. ה

מרור זה שאנו אוכלים וכו'. י"ל רמוז למרור עפי"ד שלה"ק דשעבוד מצרים היה קשה מטעם שנתחברו למצרים וזהו וירעו לנו שהתחברו עמנו לרעים חברים לנו לכן ויענונו, ואפ"ל שהמרור מרמוז על כך מרור"ר ר"ת מאדם רע ויצר רע, מחבר רע ומשכן רע וע"י מצות מרור נמתק ומציל מהתחברות לאה"ע.

ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים. בפסחים (ק"ז ע"א) איתא פלוגתא ב"ש וב"ה עד היכן אומרים הלל בליל פסח ב"ש סוברים עד אם הבנים שמחה וב"ה עד חלמיש למעינו מים. ואפ"ל דכבר כתבנו לעיל בדרוש לשב"ג דלב"ש שהיו כידוע מסיטרא דדינא צריך כל אחד ללמוד לשמה דוקא ולדקדק לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתו, ומשום הכי סבירא להו דההלל בליל פסח צריך להיות עד אם הבנים שמחה רומז ליחוד קוב"ה והשכינה הקדושה לשמה וב"ה שהם מסטרא דחסד אין מדקדקין כל כך על הלומד אעפ"י שלומד שלא לשמה, וכמאמר חזו"ל (פסחים ג' ע"ב) שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה, סוברים דההלל הוא עד חלמיש למעינו מים, היינו אפילו שלבו עדיין קשה כאבן חלמיש מ"מ הוא מביא למעינו מים בחינת לשמה כמש"נ (תהלים כ"ט ג') קול ה' על המים.

זכר למקדש כהלל. הלל הוא רחמים כידוע וע"י רחמיו מתנהג הקב"ה עם ישראל כאב וכרחם אב על בנים ומוחל עוונותיהם כי אב שמחל על כבודו כבודו מחול (עי' קידושין ל"ב ע"א), ומתפייס עם כנסת ישראל, והנה כהלל"ר ר"ת כי הייתי לישראל לאב (ירמי' נ"א ט'), וזהו שאומרים זכר למקדש המקווה שיבנה במהרה בימינו הוא מכח רחמי האב כהלל"ר ר"ת הנ"ל כי הייתי לישראל לאב, ומוחל עוונותיהם ומחזיר שכינתו לציון.

כן עשה הלל וכו' היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנא' על מצות ומרורים יאכלוהו. עי' ברכות (ס' ע"א) שאמר הלל כשהי' בא בדרך ושמע צעקה בעיר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לכו בטוח בה' שבביתי אין צוחה מכיון שלמדם לקבל הכל באהבה, כפי שפירשו בספרים (תהלים נ"ו ה') באלהים אהלל דבר ובה' אהלל דבר, ע"כ כרך פסח מצה ומרור ביחד שהמרידות טוב כמו הפסח חירות.

צפון. אפיקומן נקרא צפון ונאכל על השובע. וי"ל צפון מרמזת על העולם הבא הצפון, ומשום הכי צריך להיות נאכל על

של אליהו העולה ב"ן והקב"ה בחי' אב לכלל ישראל והצער נוגע אליו וישלח אליהו לגאלנו במהרה בימינו אמן. והנה אי בגמ' סנהדרין (ד' ע"א) שר"ש ור"ע ובית שמאי ס"ל יש אם למקרא, ומידת ב"ש רומז לדין כידוע, והיינו שיהא רחום יכפר בדין וגם הדין יסכים לרחמים עלינו מכיון שיש חילול ה' והצער מגיע לו ית"ש, ומסקנת הגמ' שם בסנהדרין דכולי עלמא ס"ל יש אם למקרא, על כן בקשתינו רחום כהלכה שיתעורר רחמים מצד ההלכה שיש אם למקרא ע"י הלחם עוני שעונין עליו דברים הרבה שנוכה במהרה לרחמים עלינו ועכ"י.

ואילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקים להודות וכו' על כן אברים שפילגת בנו וכו' הן הם יודו ויברכו וישבחו. י"ל עפ"י מה שנאמר בשם תלמידי הרה"ק ר' פנחס מקאריץ ז"ע ועכ"י שנשאלו מדוע רבם אינו מתנענע בשעת תפלה (ע"י שו"ע או"ח סי' מ"ה סע"א בהג"ה שם ובמג"א שם) והשיבו שמפני רוב יראתו ופחדו מהשי"ת אין לו כח להתנענע, ופי' בזה הפסוק וירא העם אשר וינועו שיש להם עוד כח להתנענע מזה והבינו ויעמדו מרחוק מהשי"ת כיון שיש להם כח לזוז ממקומם כי מחמת פחד הדר גאונו צריכים להיות מבוטלים כל הכוחות הגשמיים, וזה ואילו פינו מכונינו מלא שירה אין אנו מספיקים להודות מחמת הפחד אבל אברים שפילגת בנו שאתה נתת לנו הן הם יודו בכוחך הגדול.

קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. אפשר לומר דיום רומז על מעשיהם של צדיקים שמאירין כיום אבל אצל הצדיק בעיניו הוא לא יום, וגם לא לילה שאינו חשוב אצלו בחינת ענוה שהוא חשכת לילה, והנה ענוה שייך דוקא במי שיש בידו להתגאות והוא בשפלותו וזהו הנקרא עניו, אבל הצדיק הושב שבאמת אין לו במה להתגאות וממילא אינו עניו ואינו אפי' בחי' לילה וזהו ולא לילה, רם הודע שהוא מודיע ברבים התרוממות הש"י אשר לך היום אף לך הלילה שבמקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו.

לך כי לך, לך אף לך, לך ה' הממלכה כי לו נאה כי לא יאה. אמרו חכז"ל (פסחים נ' ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וזש"א לך כי לך לשמה ולך אף לך אפי' שלא לשמה בחי' אף לך, אבל לך ה' הממלכה היינו קבלת עול מלכות שמים זאת בעיני דייקא כי לו נאה כי לא יאה לשמה, כי בשלא לשמה שעושה לשם פניה הוי ח"ו ככופר (ע"י יערות דבש ח"א דף ל"ד), ומשו"ה בקבלת עול מלכות שמים שהוא בפסוק שמע ישראל נפקה ההלכה בשו"ע או"ח (סי' ס) דצריכה כוונת הלב.

כי לו נאה אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. נודע דברי הבעש"ט

אשר בשמך לא קראו, הש"י ירחם ונוכה לגאולה בב"י ולהשלמת השם.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'. איתא בגמ' (פסחים ל"ו ע"א) מחלוקת ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי אם יש אם למקרא וקרינן לחם עוני, וכדאמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה, או יש אם למסורת ולחם עני כתיב פרט לעיסה שגילושה בין שמן ובדבש, ויש לומר דאלו ואלו דברי אלהים חיים שהוא לחם עני שהוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים וכמו"כ עונין עליו דברים הרבה, ר"ל שכיון שהצער מגיע לעולמות עליונים עונין עליו להושיענו והצער מגיע עד הכסא הכבוד, והוא דברים הרבה [ע"ד אמרם ז"ל ברפ"ו דאבות הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ומקשים שכיון שפירש מיד הדברים מהו שהקדים לומר דברים הרבה, רק עפ"י הגמ' (פסחים נ' ע"ב) רבא רמי כ' כי גדול עד שמים חסדך וכתוב כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן בעושיין לשמה וכאן בעושיין שלא לשמה, הרי שבלשמה זוכה עד מעל שמים כסא הכבוד, וזהו דברים הרבה] ובאמת יש אם למקרא, וזה שאה"כ (דברים ד' ה) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ומרגיש בצערן כמו קרוב שמקיים ומבשרך אל תתעלם כה' אלהינו בכל "קראינו" אליו שאמרינן יש אם למקרא והצער מגיע גם אליו ית'.

וזה שאה"כ שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך שהצער מגיע לו ית' ועל ממלכות אשר בשמך לא "קראו" לדעת שיש אם למקרא, על כן חשבו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו ולא יותר, ועל כן בקשתינו מהשי"ת, שפך עליהם זעמך דייקא הצער שיש לך כבי', והנה ראוי אשר בכל צרתם לו כבי' גם צר הוא ממה שנאמר (ויקרא כ"ו מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא גאלתים לכלותם להפר מטעם כי בריתי אתם ומרגיש בצערן, וזש"א ומסיימים תרדוף באף, ר"ל בהאי אף גם זאת שאין הקב"ה מואס בישראל כי בריתו אתם ומרגיש בצערן ותשמידם מתחת שמי ה' שחושבים שאין הצער מגיע אליו, ומשום הכי איתא בספרים הק' אשר זעמ"ך וחר"ן אפ"ך ישג"ם חסר יוד עולה במכוון כ"י ה' אלהי"ם הו"א עשנ"ו ול"ו אנהנ"ו עמ"ו (תהלים ק' ג) עם הב' כוללים של שני השמות.

ומשום הכי נוהגין שפותחין הפתח בשעת אמירת שפוך חמתך שידעו הרשעים שבחוץ שהצער אינו מצומצם רק עלינו בצנעה, רק הוא בפרסום, וכיון שיש חילול ה' למענו יעש ויגאלנו, ונוהגין אז למזוג כוס של אליהו כו"ס גימ' אלהי"ם מידת הדין

הק' (מובא בתולדות ז"ע) דהחסד הגדול שעושה השי"ת עם ישראל לנקמה תחשב אצלם אחרי שמרגישים שאינם ראויים לכך, ע"ד משל לאיש בן כפר שמרד במלך ועשה אותו המלך לראש והעלהו ממדרגה למדרגה עד שנעשה משנה למלך וכל מה שהטיב עמו המלך יותר והביאו למדרגה יותר גבוה וראה כבוד המלך וכו' וכל פעם היה צערו יותר לזה שהי' בן כפר בזכרו משמרד נגד המלך הגדול הרחמן הזה, וכל כמה שהי' ראוי לעונש הוא מטיב עמו יותר, וכונת המלך בזה הוא, שאם הי' ממיתו היה הצער לפי שעה ותו לא, משא"כ בדרך הנ"ל מצטער כל ימיו ומוסיף צער תמיד, וזשאה"כ (תהלים צ"ד א) אל נקמות ה', השי"ת נקמתו ע"י מידת הרחמים שלא כמלך בשר ודם והוא כי אל נקמות הופיע, ר"ל שהנקמה שלו הוא מה שהופיע בגדולתו, ובראות גדולת המלך ונוכר שמרד נגד המלך הזה אין לו צער גדול יותר מזה, וזה הדבר הוא קידוש ה' ולזה ל"ו נא"ה ר"ת אל נשא היתי להם ונוקם (תהלים צ"ט ח) וזהו שמבקשים אח"כ אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב כי הר"ת של הראינו אות לטובה וקבץ נפוצותינו הוא ג"כ ר"ת ל"ו נא"ה.

חד גדיא. יש לומר בדרך צחות חד גדיא הרומז על ישראל צאן קדשים, דזבין אבא שמוכרין בחינת אב מכיין שאינם עושים רצונו (עי' ב"ב י' ע"א דבעושים רצונו של מקום נקראים בנים וממילא הקב"ה אב להם) בתרי זווי במעט מעות, וזה נרמז גם בהקרא ארמי אובד אבי ארמי בשביל הרמאות אובד אבי ועי"ז וירד מצרימה, וליל פסח שנדונין על התבואה (עי' ר"ה ט"ז ע"א) מזכירים זאת לתקן ענין הפרנסה שיהיה באמונה.

חד גדיא דזבין אבא בתרי זווי חד גדיא, ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות דשחט לשוחט דשחט לתורא דשתה למיא דכבה לנורא דשרף לחוטרא דהכה לכלבא דנשך לשונרא דאכלא לגדיא דזבין אבא בתרי זווי חד גדיא. בהקדם מה שפי' הפסוק שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוחו השמו, היינו שהשונאי ישראל ימ"ש מצטדקים על רדיפת ישראל וכו' שמצות השי"ת הם עושים שצוה להחריב את ביהמ"ק ולצער את ישראל, ועי"ז בקשתינו שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך שבאמת אינם מתכוונים לקיים מצוותיך ובשמך לא קראו, והראי' כי אכל את יעקב המון עם וגם ואת נוחו השמו הצדיקים הגדולים שהם נוח ומדור לשכינה, וממה נפשך היה להם להשאיר כת אחת, אם צדיקים נתפסים בעוון הדור הרי הם מכפרים על עוון הדור ואם המון העם נענשים ומה מקום להעניש את הצדיקים שלא חטאו.

וא"ל בדרך צחות שזהו חד גדיא הרומז לאומות העולם שאומרים שכן צריך להיות וחד וחלק הוא אצלם גדיא אמירה

שלהם על רדיפת ישראל, שמצות השי"ת עושים, ובאמת הוא מזבין אבא את אבינו שבשמים בתרי זווא כי אכל את יעקב ואת נוחו השמו ע"ד הנ"ל, ובעזה"י תשאיר ישראל חד גדיא לעולם ע"ד הפסוק (ירמיי' נ"י) שה פזורה ישראל, וישארו תמיד "חד" וע"ד הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, ומשו"ה אע"ג דמלאך המות בצדק עשה דשחט לשוחט כיון דשחט שלא בצדק לתורא, מ"מ שחט הקב"ה למלאך המות דאין כונתו לצדק וזבין אבא מלך מלכי המלכים הקב"ה בתרי זווי, ומהאי טעמא נענש פרעה, כמו שאיתא ברמב"ם (פ"ו מהל' תשובה ה"ה) הלא כתוב בתורה ועבדום ועינו אותם הרי גזר על המצריים לעשות רע וכו' לפי שהמצריים כל אחד ואחד מאותן המצירין והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו, שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שזרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם עיי"ש, והיינו שאין כונת המריע והמיצר לצדיק לעשות רצון הבורא ב"ה, וע"כ נענשו.

שביעי של פסח

הים ראה וינס. ובמדרש מה ראה ברייתא דר' ישמעאל ראה, וכן במד"ר מה ראה ארונו של יוסף ראה. יש לומר הנה ר' ישמעאל סובר (פסטה ג' ע"א) דלעולם בהם תעבודו הנאמר לעבד כנעני רשות, ולפי"ז מיושב מה שמקשים איך נשא אברהם שפחה, דהיה מותר לאברהם אבינו ע"ה לשחרר את הגר ומסתמא שחררה לפני שנשאה, וא"כ ישמעאל מיוחס אחריו וגם עליו חלה גזירת כי גר יהיה זרעך, ולפי"ז יתורץ קושית העולם דישאל יצאו ממצרים קודם זמנם דהא לא היו שם רק רד"ו שנים, ובגזרת בין הכתרים נאמר וענו אותם ארבע מאות שנה, דלפי"ז מחשבין גזירת השעבוד מלידת ישמעאל נמצא ישראל יצאו בזמנן שגמרו חלקם (עיין בזה באור תורה פ"ה לך), ע"כ כשראה ברייתא דר' ישמעאל וינס.

ולשיטת ר' עקיבא שם בסוטה שם"ל דלעולם בהם תעבודו חובה, יש לומר עפ"י הגמ' (ברכות מ"ז ע"ב) דפרכין שם לר' אליעזר האיך שחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה בביהמ"ד והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו, ומשני לדבר מצוה שאני, ופרכין מצוה הבאה בעבירה הוא, ומשנין מצוה דרבים שאני, וה"ה הכא יש לומר דמשום מצוה שחררה והוא כדי להציל עי"ז את ישראל משעבוד גדול דעי"כ יצאו קודם כנ"ל, והוי מצוה דרבים כנגמ' שם, והנה עצם הדבר דמשום מצוה דרבים מותר לעבור על איסור, י"ל דילפינן זאת מיוסף שדיבר על אחיו לשון הרע ומשמים נסתבב שירד למצרים ולא בשלשלאות כנודע, ועי"ז היה להם עליה לקבל התורה, ועכ"ח דמצוה דרבים דוחה עבירת לשון הרע של יוסף, ומשו"כ גם הותר לאאע"ה לשחרר את הגר אף לשיטת רבי עקיבא דעי"ז יצאו קודם בזמנן כנ"ל, וזש"א הים ראה וינס מה

ראה ארוננו של יוסף ראה.

ופרשנו בזה הפסוק ויקח משה את עצמות יוסף עמו, ובגמ' סוטה (דף י"ג) ובמדרש כל ישראל עסקו בביזה ומשה עסק בעצמות יוסף עליו הפ' אומר חכם לב יקה מצוה, והיינו כנ"ל שמארוננו של יוסף נלמד המצוה דרבים שאני ודחה עבירת לשה"ר של יוסף. יתבאר למה הים ראה וינוס דהרי אין לומר ח"ו שיוסף מחמת קנאה עשה זאת דהלא עצמותיו לא היו רקובין ומי שיש בו קנאה עצמותיו מרקובין ע"י שבת דף קנ"ב וזש"ה ויקח משה את עצמות יוסף עמו - מטעם פקד - במילוי "ואו" גימ' ק"ץ יפקד וחסר מת' שנים ועכ"ח שגם על ישמעאל חל גזירת השעבוד שהוא זרע כשר שא"א שחרר את הגר קודם שנשאה כנ"ל, ואין לאמר כל מה דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני (תמורה ד), ולא מהני שחרורה, ע"כ אמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם - דמזה ראי' דמצוה דרבים דוחה עבירה.

ומובן הגמ' (סוטה י"ג) כל ישראל עסקו בביזה - שהיה מגיע להם מטעם הענקה ומכיון שעבד שברח אין מעניקין (קדושין ט"ז) על כן עסק משה עם עצמות יוסף להראות שיצאו בזמנם, וז"ש הקרא חכם לב יקה מצות - לשון רבים מצוה דרבים - שמבואר בגמרא שקאי על משה שלקח עצמות יוסף וע"כ וה' הולך לפניו וכו' ואין לומר מלך אינו יכול למחול וקכו' הש"ם קידושין דף ל"ב די"ל דמצוה דרבים שאני וד"ל

הים ראה וינס. ובמדרש מה ראה ברייתא דר' ישמעאל ראה. י"ל דהנה איתא (בילקוט ראובני פר' בשלח ובוה"ק) דשר של ים טען הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז ובאתה התשובה שישאל עשו תשובה, וכמש"נ ופרעה הקריב ובמדרש שם שהקריב ליבן של ישראל לאביהן שבשמים ית"ש. ולכאורה איך מהני תשובה כיון דאידיחי רק לר' ישמעאל דסבירא לי' בזבחים (נ"ט ע"א) דבעלי חיים אינם נדחים ניחא ומהני תשובה אעפ"י שנדחה ע"י העבירה וע"כ כשראה הים ברייתא דר' ישמעאל וינס מפניהם.

והנה עיין בגמרא יומא (ס"ד ע"א) דילפינן זאת מקרא ומום במ מום במ הוא דלא ירצו הא עבר מומן ירצו עי"ש. וי"ל בזה מה שאמר הכתוב וצדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ (הושע י"ד י') היינו צדיקים ילכו ממדריגה למדריגה יותר גבוה כי גדולים בעלי תשובה, שבמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים (ברכות ל"ד ע"ב), במ ע"י תיבת "בם" שממנה ילפינן דאין נדחין משא"כ הפושעים שאינם עושים תשובה וממילא ילפינן מהאי "בם" דכל זמן דמום במ לא ירצו על כן פושעים יכשלו "בם" ולבעלי תשובה טוב להם. (והנה לכאורה לפי זה יקשה דר' יוחנן אדר' יוחנן דסבירא לי' (ביומא דף פ"ו ע"ב) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, הא ס"ל דבעלי חיים

נדחין כיון דאידיחי אידיחי - ואפשר לומר כיון דהתשובה עיקרית בלב ע"י מנחת חינוך מצוה שס"ד ואין בו מעשה וחזיא לכו ביום (עיין תוס' יומא ס"ד ע"א ד"ה התם) וע"י קידושין דף מ"ט ע"ב הרי את מקודשת על מנת שאני צדיק שאפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו ממילא לא אידיחי ועל כרחו צריך לומר לר' יוחנן דעיקר תשובה בלב דאם לא כן דעיקר תשובה הוא ביומי הפה הלא ר' יוחנן סובר בב"מ דף צ' דעקימת שפתיו הוי מעשה והוי מחוסר מעשה אלא עכ"ח דעיקר תשובה בלב ואינו מחוסר מעשה וחזיא לכו ביום)

א"י הים ראה וינוס ובמדרש מה ראה ארוננו של יוסף ראה וי"א ברייתא דר' ישמעאל ראה, וי"ל הזנה המצרים הי' להם דין רודפים שניתן להציל הנרדף אפי' בנפשו של הרודף וזה יליף ר' ישמעאל בסנהדרין דף ע"ג מקרא דאין מושיע לה ע"ש ומה"ט רצו אחי יוסף להרגו משום שחשבוהו לרודף ומשו"ה כשראה הים ארוננו של יוסף וברייתא דר' ישמעאל הרג את המצרים מדין רודף.

הים ראה וינס וגו'. במדרש מה ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם, וי"ל בדרך צחות עפ"י דאיתא בספרים דמה"ט כתיב בציווי של ביזת מצרים (שמות ג' כ"ב) ושמתם על בניכם ובנותיכם, ולא ושמתם עליהם, כיון שהיו קצרים עליהם כדרך בנותיהם של עכו"ם שהולכין בשחץ, ע"כ נתנו רק על הקטנים, וישראל חששו גם משום שעטנו ו"מודעס", ע"כ לא הלבישם אפילו להקטנים רק תפסם בידם ולא לבשום, ובזכות זה נס הים, וזהו הים ראה וינס מה ראה, ראה ישראל באים עם רכוש מצרים, אבל רכוש מצרים "בידם" דייקא שלא לבשום, ובזכות זה שלא שינו את לבושם ותפסוהו רק בידם יצאו ממצרים.

הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור. ובמדרש מה ראה ברייתא דר' ישמעאל ראה, וי"ל הים ראה שהירדן יסוב לאחור מפני יהושע, וק"ו מפני משה, וז"ש ראה ברייתא דר' ישמעאל שדורשין ק"ו.

א"י עוד, הים ראה וינוס ובמדרש מה ראה ארוננו של יוסף ראה, יש לומר דהנה ידוע חקירת הפרשת דרכים (בדרוש האתרים דרוש א' ג) אי היו להאבות דין בני נח או שיצאו מכלל זה לכלל ישראל, והנה בגמ' ב"ב דף ק' ע"א תניא הלך בה לאורכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר"א ואמרין מ"ט דר"א דכ' קום התהלך בארץ לאורכה ולרחבה כי לך אתננה ומשמע מכיון שהקפיד ה' להקנות הארץ לאברהם בקנינים דנהיגי בין אדם לחבירו, שהארץ מוחזקת לנו מאבותינו מימי קדם וקנאה אברהם בחזקה זו וממילא זכה בה ונעשית שולו, [ועי' בפרשת דרכים (דרך הקודש דרוש ט') שהוכיח כן גם מב"ר (פר' לך ל"ט סי' כ"ד) עה"פ ויבן שם מזבח לה' שבנה אברהם אע"ה ג' מזבחות

תדע כי גר יהי זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ד מאות שנה ודרשו חכמינו ז"ל שהתחילו אלו הד' מאות שנה מיום שנולד יצחק (עי' רש"י שם בראשית ט"ו י"ג) ואי אמרת שאברהם אבינו עשה חזקתו וקנה את הארץ במעשיו ולאחר זמן א"כ הרי לא שייך שוב לומר כי גר יהי זרעך בארץ לא להם והרי יצחק בארץ ישראל הי' ואף שהכנעני אז בארץ (שם י"ב) ואמר הקב"ה ודור רביעי ישובו הנה, מ"מ כיון שעשה חזקה קני במעשיו ולאחר זמן, אלא עכ"ח שלא יצאו האבות מכלל בני נח ולא קנה בחזקה זו את הארץ, [ולא קשה מהגמ' דב"ב שהרי כל שאמרנו הוא לרבה בר רב הונא שם ש"ל דאין הלכה כר' אליעזר וא"א לאוקמי מתני' כר"א יחידיאה (עי"ש רש"י) ודווקא לר"א ילפינן שע"י קום התהלך בארץ שע"י הליכה קנה אברהם את הארץ משא"כ לרבנן אף שגם הם ס"ל שחזקה קונה וע"כ מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקל, (מטעם חזקה ולא מטעם הילוך) מ"מ מש"א הקב"ה לאברהם אבינו קום התהלך בארץ משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ל"י הכי כד שתהא נוח לכבוש לבני בניו שלא יאמרו גזלנים הם עיי"ש רש"י] ובאמת רק דור רביעי ישובו הנה ויקנו הארץ ולא אמרינן ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו וניחא תי' הרה"ק רמ"צ מסווראן זצ"ל.

והנה עוד איתא בבראשית רבה ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מה אמר, ר"מ אומר חשודים הם בניך על אבר מן החי, והמזרחי הקשה בזה למה לקה יוסף על זה, והלא לא הגיד לאביו אלא מה שראה, ועוד איך אפשר לומר שהשבטים עשו כן, ות"י שבאמת השבטים כד"ן עשו אלא שיוסף הי' טועה בד"ן והי' חושד ששאר השבטים אינם עושים כד"ן והוא שהשבטים היו חותכים בשר מבית השחיטה בעודה מפרכסת ומניחין אותה עד שתמות ואח"כ היו אוכלין אותה כדי שיבריאו ויוסף הי' סבר שכיון שחותכין אותה בעודה מפרכסת יש בו משום אבר מן החי, ובאמת אין הדבר כן ואף רב אחא בר יעקב דאמר (חולין ל"ג ע"א) דאית ביה משום אבר מן החי היינו דווקא בעכו"ם דלית להו שחיטה ואפילו בנחירה בעלמא סגי, וכיון דבמיתה תליא מילתא אינה יוצאה מידי אבר מן החי שהם מוזהרים בו עד שתמות, אבל בעודה מפרכסת לא, משא"כ בישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דשחט בה שחיטה מעלייתא כבר יצאת מידי איסור אבר מן החי, ועי' בפרשת דרכים דרוש א' שהביא מהמהר"ש יפה להקשות על המזרחי דכפי דבריו לא טעה בד"ן ומן הדין הי' אסור להם בשר מפרכסת לפ"ד רב אחא בר יעקב דמחלק בין ישראל לעכו"ם שהרי בני יעקב תורת בני נח יש להם אלא שאח"כ נתחדשה הלכה לישראל למישרי להו משום דבשחיטה תליא מילתא עיי"ש, עכ"פ יוסף בוודאי שהי' ס"ל שהי' להם דין בני נח, ובוזה אפשר לפרש בטוב טעם מה שהשביע יוסף לפני מותו את

ואחד מזה לקנינה לזכות שיהי' לו קנין בארץ ובפ"י יפ"ת שם ואע"ג דלא זכה בה עד דור רביעי וכדכתיב ודור רביעי ישובו הנה כבר תירץ ביפ"ת שם (פר"מ ס"י י"ג) דאברהם זכה בה מיד מעשיו לזרעו כאומרים משוך וקני מעשיו ולאחר ל' יום קנה, ועיי"ש בפ"ד שם שעכ"ח צריך לומר כן דמהגמ' מוכח דמאי דקאמר ל"י רחמנא קום התהלך בארץ מטעם חזקה נגעו בה ואם אמרת דלא זכה בה אברהם מאותה שעה לא מהניא ל"י חזקה דהא קיימ"ל האומר משוך וקני או חזק וקני לאחר ל' יום לא קנה משום דכי מטא יום ל' כלתה ל"י משיכתא וחזקתא ודווקא בכסף ובשטר מהני לאחר ל' יום משום חזק קנינים קיימי בעידנא דחל שעת הקני' אבל משיכה או חזקה לא מחני לאחר זמן ועכ"ח שאברהם אע"ה קנה הארץ בחזקה מאותה שעה] עיי"ש.

והנה [ידוע תירוץ הרה"ק ר' משה צבי מסווראן ז"ע והובא בהג' מהרש"ם מברזאן על הש"ס על קושית השער משפט על חו"מ ושאר מפרשים] על דברי התוס' בפסחים ג' ע"ב שכתבו שר' יהודה בן בתירא שלא עלה לרגל הי' מטעם שלא היה לו קרקע דהיכי תמצא שיהי' בר ישראל שאין לו חלק בארץ ישראל דהא קיימ"ל שכל אדם יש לו ד' אמות בארץ ישראל, [ועי' במשנה למלך פ"א מהל' קרבן פסח שם שכל דברי התוס' מתחילתן ועד סופן צריכין תלמוד] עפ"י המבואר בש"ס סנהדרין צ"ב ע"ב דר' יוסי הגלילי אומר מתים שהחי' יחזקאל עלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות ומאן נינהו מתים שהחי' יחזקאל פליגי שם בגמ' ואמרו שם שהם בני אפרים שמנו לקץ מיום גזירת בין הבתרים ולא מיום לידת יצחק וטעו ויצאו שלושים שנה קודם זמן הקץ והרגום פלשתים בגת עמד ר' יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם וכו' וא"כ בני אפרים שייצאו קודם הזמן לא היו נחשבים בכלל יוצאי מצרים ולא הי' להו חלק בארץ וא"כ כמו"כ ר"י בן בתירא שהי' מבני בניהם לא הי' לו חלק בארץ, עיי"ש, אבל באמת לפי"מ שהבאנו מהפרשת דרכים להוכיח שארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו מאברהם אבינו שקנאה במעשיו ולאחר זמן ומאותה שעה שוב קשה קר השער משפט, שלפי"ז בני אפרים הי' להם חלק ונחלה בא"י כיון שהם בני אברהם ומוחזקת לנו ממנו.

אבל באמת יש לומר עד"ז דהנה הרמב"ם (בפ"א מהל' מכירה ובפ"ז מהל' זכויות ומתנה) פסק שאין העכו"ם קונה בחזקה, והקשה הפ"ד (בדרוש א' דרך האתרים) א"כ אי נימא שלא יצאו האבות מכלל דין בני נח איך קנה אברהם בחזקה את הארץ, וע"כ שהי' להם דין ישראל, וממילא אם אנו נוקטים שאברהם אבינו והאבות דין בני נח הי' להם ולא הי' יכול לקנות בחזקה את הארץ ניחא תי' הרה"ק מסווראן זצ"ל, ועל כורחו צריך לומר כן שאל"כ הרי הקב"ה אמר לא"א ע"ה כברית בין הבתרים ידוע

בני"י פקוד יפקוד אילקים אתכם מזה והעליתם את עצמותי מזה היינו עפ"י הידוע שפקוד"ד גימ' ק"ץ עי' ספה"ק, ואם אנו אומרים כשיטת יוסף שהי' להם להאבות דין בני נח והתחיל צרת השיעבוד מלידת יצחק אף שהי' בא"י יכלו בני"י לצאת ממצרים במספר רד"ו שנה ונתקיים בהם ועבדום ועינו אותם ד מאות שנה, וזש"א להם פקוד"ד יפקוד מלשון חסרון ע"ד ולא נפקד ממונו איש, אלהים אתכם להוציאם מזה קודם בק"ץ שנה, ואין חשש והראי' לזה והעליתם את עצמותי מזה, וע"ד הידוע מש"א בפר' בשלח עה"פ ויקח משה את עצמות יוסף שמוזה ראי' שיוסף ח"ו לא משום קנאה עשה והביא את דבתם רעה אל אביהם, דאי משום קנאה עשה ח"ו זאת, הי' לו לעצמותיו להרקיב ע"ד הגמ' שבת דף קנ"ב עה"פ ורקב עצמות קנאה (דמוזה דכ' ויקאנו בו אחיו) בראשית ל"ז י"א) הי' אפשר לחשוש שגם הוא קינא בהם וכמים פנים אל פנים ועי' בא"ע עה"פ (בראשית ל"ז ב') והוא נער את בני בלהה וכו' וזאת היא דבתם רעה וכו' ועיי"ש בפירוש על א"ע שב"מקראות גדולות") ודו"ק וזש"א והעליתם את עצמותי מזה, וכיון שלא הרקיבו עכ"ח לא משום קנאה הביא את דבתם רעה, רק משום שכן דינם שהי' להם להשבטים דין בני נח, ויוסף באמת לא טעה בדין כקו' מהר"ש יפה וממילא יצאו בזמנם.

וש"א במדרש כאן הים ראה וינוס מה ראה ארונו של יוסף ראה עצמותיו שלא הרקיבו סימן שצדק בדעתו שהי' להם דין בני נח וממילא א"י אינה קנויה לנו מאבותינו וגזרת כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם יכול להתקיים מלידת יצחק ויצאו בזמנם וע"כ וינוס.

וביותר הרחבה אפשר לומר עוד עפ"י הידוע ממה שאיתא במדרש פר' בשלח עה"פ והמים להם חומה מימינם ומשמאלם מלמד שירד ס"מ ואמר רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים בתמיה ואתה עושה להם נסים מה הללו עובדי ע"ז אף הללו עובדי ע"ז א"ל הקב"ה שוטה שבעולם והלא לא עבדו אלא מתוך שיעבוד ומתוך טירוף הדעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונם כרצון והקשה הפר"ד בזה א' במה שקרא ה' לם"מ שוטה שבעולם, שלא יצדק לו תואר זה ואינו אלא חכם להרע, ב' מאי דעת' דם"מ שרצה לקטרג על ישראל וכי לא ידע שישאל היו אנוסין ושוגגים ופטורין מן הדין, ועוד יש לדקדק במה שהשיב לו ה' והלא לא עבדו אלא מתוך השיעבוד היינו שהיו אנוסים ומתוך טירוף הדעת היינו שהיו שוגגים דתרי טעמי ניהו וכדמסיים ואתה דן שוגג כמזיד ואונם כרצון, דלמאי אצטריכו תרי טעמי והלא במאמר אחד יכול לפוטרים מן הדין, או מטעם שהיו שוגגים או מטעם שהיו אנוסים.

ויש לומר עפ"י הידוע דבן נח אינו מצווה על קידוש ה' אך ישראל מוזהרים על קדושת ה' ובמצות שדינים ליהרג ולא

לעבור אם עברו ולא נהרגו נענשים על זה עונש גדול, כדאמרין בפ"ק דמגילה שאלו תלמידיו לרשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו דור כליה והשיב להם מפני שהשתחוו לצלם, והרי מה שהשתחוו לצלם היי באונם וכו', הרי שישאל שעבד ע"א באונם חייב מיתה לשמים וזו היא חומרא שיש בבני ישראל מה שאין כן בבני נח, ואולי בדין שוגג הוא בהפך כדאמרין בפ"ב דמכות (דף ט"ז) לפיכך גר ועכו"ם שהרגו נהרגין, ופירש"י ד"ה לפיכך אשבע מצות בני נח קאי וקי"ל אזהרתו זו היא מיתתו לפיכך גר תושב או עכו"ם שהרגו נהרגין ואפי' בשוגג שאין בני נח צריכין התראה כדאמרין בסנהדרין, נמצא שבדין שוגג יש חומרא בכך נח מה שאין כן בישראל, וגבי אונם הוי איפקא, אמור מעתה דכבר ידע ס"מ שישאל עבדו ע"ז במצרים מתוך שיעבוד ומתוך טירוף הדעת היינו שהיו אנוסים ושוגגים, אלא שהי' מסופק בדבר אם יצאו מכלל בני נח לגמרי אף להקל, או דילמא דלעולם חומרא דבן נח אית להו, ומשום הכי כשבא לקטרג קטרג אף שידע שהיו אנוסים ושוגגים, משום דאם באנו לפוטרים מטעם אנוסים יחייבין להו חומרא דישאל דנענשים על האונם, ואם באנו לפוטרים מטעם שוגגים יחייבין להו חומרא דבני נח דקי"ל דנהרגין על השוגג

ואמרי' בפרק אלו טריפות (דף מ"ג) הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה כדברי ב"ה עושה מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר והכסיל בחושך הולך, ומשום הכי כשבא ס"מ לקטרג על ישראל אף שהיו שוגגים ואנוסים, מטעם דיהבינן להו חומרי דישאל וחומרי דבני נח, אמר לו הקב"ה שוטה שבעולם כיון שאתה רוצה לתפוס חומרי דישאל וחומרי דבן נח עליו נאמר והכסיל בחושך הולך דאתה ח שוגג כמזיד ואונם כרצון, היתכן דבהצטרפות שני הדברים הללו בבת אחת שיתחייבו, דלא ימנע אם יש להם דין ישראל הרי הם פטורים מטעם שהם שוגגים, ואם דין בכי נח יש להם הרי הם פטורים מטעם שהם אנוסים עכת"ד,

והנה מה שהקב"ה אמר שלא עבדו אלא מתוך שיעבוד וכו', לא הי' יכול להעיד רק הקב"ה ולא שום מלאך שאינו יודע מחשבה שבלב כמבואר בשלה"ק סוף פר' ברכה על קושית התום' בשבת י"ב ע"ב ד"ה שאין ורק הקב"ה בעצמו יכול להעיד זאת וע"ז משיבין אוה"ע (ע' ע"ז ג' ע"א) כלום יש אב שמעיד על בנו וי"ל עפ"י ד"בספה"ק (עה"פ קדושים כ"ה) ושמתם את חוקותי בזמן שאדם מקיים גם את החוקים אז ועשיתם אותם כאילו עשיתם את עצמכם עי' במד"ר, ואז כבי' אינו אב אלא מלך ונאמן בעדותו ופירשנו בזה מה שאמר הפייטן באין מליץ יושר מול מגיד פשע אשר טוען הללו והללו ומה ראו לדחות אלו מפני אלו ושום מלאך אינו יכול להשיבו כנ"ל אז תגיד ליעקב דבר תורה שהוא דבר ה' שיש בה "חוק" ומשפט שמקיימים

והדר והדר ויריעו כל בני אלהים. וא"ל דישראל זכו לזה על שקידשו שם שמים במסי"נ בים סוף שע"ז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (סוטה ל"ז) ובתחלה אמרו מלאכי השרת שירה מקודם לישראל ואחר כך לאחר מסי"נ שהיה להם בים סוף ישראל קודמין, ובה א"ל הגמ' במגילה (י" ע"ב) שהשיב הש"י למלאה"ש שרצו לומר שירה מעשי ידי "טובעין בים" כגון נחשון שקפץ לים וקדש ש"ש במס"נ א"כ הם קודמים, וז"ש ו"אתם" אומרים שירה מקודם היתכן, ועליהם נאמר ויבואו בני"י "בתוך" הים ואח"כ ביבשה, כעין שנאמר מהגר"א ז"ל, אבל הי' מהם שהמתינו עד שנתייבש, ועליהם נאמר ובני"י הלכו "ביבשה", ועליהם היה חימה (בציר"י) כעס, ועל הראשונים והמים להם חומה (בוא"י) להצילם מכל, מימנים ומשמאלם.

ספירת העומר

עד מנחת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. וברש"י שם ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום, י"ל הקב"ה מושיע לישראל בכל צרתם בשביל פנימיותם שכללות ישראל פנימיותם הוא טוב ורק השאור שבעיסה וטירדות הזמן מעכב, וע"ד אמרם ז"ל (ברכות י"ז ע"א) שחד תנא לבתר דמצלי הי' אומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה עיי"ש, והקב"ה מסתכל בפנימיות ישראל, וזה שאומרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם שישועת ישראל הוא "מתוכם" ע"י תוכם פנימיות הלב, ועי"ז פדאם הקב"ה לחירות עולם, ועי"ז רומז ימי הספירה שהם מ"ט יום כמספר הר"ת של אני יי חוקר לב שפנימיותם טוב ועל כן אף אם יתמהמה אחכה לו לישועת ה', כי לא יעזוב את חסידיו שכולם הר"ת מכוונים ויושיענו במהרה דידן ונוכה להקריב מנחה חדשה לה' בגאולה שלימה במהרה.

אף את החוקים ואינו להם בבחי' אב אלא מלך ואז תהי' "המלך" המשפט -וצדקנו במשפט בעדותך שאנו שוגגים, ובישראל שוגגים פטורים (ועי' בני"י לה' תשרי מאמר יום תרועה). וזש"א בהיום הרת עולם, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים בתור רחמנות כיון שאב אינו יכול להעיד ואם כעבדים עינינו לך דוקא תלויות עד שתחננו ותוציא בעצמך משפט כיון שאז אין אתה פסול לדון ולהעיד ומלפניך משפטינו יצא ועיניך תחזינה מישרים.

והנה היודע עתידות ית"ש ראה כ"ז מקודם מה שיטען שרו של ים ויהי' כבי' מוכרח להעיד על ישראל [שאנוסים] היו ע"כ שם שם לו "חוק" ולא רק מצות השכליות שיוכל להעיד כנ"ל שהם אנוסים, וכל יציאת מצרים הי' רק בזכות קבלת התורה וחוקי השי"ת וכמאה"כ בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-להים על ההר הזה (עיין במדרש כאן).

וזה שאיתא במדרש מה ראה הים ראה ארונו של יוסף, [היינו עפ"י דאיתא במכילתא והובא בילקוט פרשת בשלח רמז רכ"ז שמושה רבינו כ' שם על חרם והשליך ליאור וצף ארונו של יוסף ולכאורה קשה הא עבר על לא תעשון כן לה"א ואיך מחק השם במים, אלא וודאי יוסף לשיטתו שקודם מתן תורה הי' להם לישראל דין בני נח א"כ אינם מצווים על ברכת ה' עי' סנהדרין דף ג"ז ע"ב וק"ו שאינם מצווים על מחיקת השם ושם זה שהי' כתוב על חרם הודיע ורמז ע"י שצף ארונו של יוסף שהלכה כמותו שיש להם לישראל דין בני נח, וזה מה ראה ארונו של יוסף ראה], וכיון שיהי' להם חוק ומשפט אינם בבחי' אב להם אלא מלך ושפיר יכול הקב"ה להעיד עליהם שהיו אנוסים ולא שייך טענת הללו והללו ונקרע להם הים ויושע ה' ביום ההוא, בגמ' (חולין צ"א) אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה שנאמר (איוב ל"ח) ברן יחד כוכבי בקר

מנהגי והליכות בקודש של כ"ק מרן רבינו זצ"ל ומנהגי אבותיו רבוה"ק לבית ויזניצא זי"ע לחודש ניסן

נלקטו מהגש"פ ווישווא- ויזניצא, שו"ת שארית מנחם, וספר הגה"ק מווישווא, ועוד בכל ראש חודש, ישב רבינו עם עדת מרעייתו לסעודה ברוב עם, כשעל ראשו חבוש קאלפיק, ובמהלך הסעודה שוררו הקהל פסוקי הלל ברטט ובהתרגשות, ובתום הסעודה אמר דברי תורה ברוב עם ועדה. מראש חודש ניסן ואילך עד י"ב לחודש אמר בכל יום את פרשת הקרבת הנשיא השייך לאותו יום, וכמו שאיתא בשלה"ק מס' פסחים.

אחרי אמירת פרשת הנשיא אמר תפילת יהי רצון שמודפסת בסידור בית יעקב להיעב"ץ זצ"ל. לגבות קמחא דפסחא נהג לכתת רגליו אישי לכל בעלי היכולת בעיר.

שבת הגדול

בכל שבת הגדול אומרים הפטורת וערבה, אפילו כשלא חל בשבת ערב פסח ובמש"כ ביעב"ץ. שבת הגדול הפך ליום חג בקרב תושבי וישווא והמחוז, כאשר כל הקהל נדרך לקראת דרשת שבת הגדול, שישמיע רבינו בבית המדרש הגדול בעיר.

תושבי העיר השכימו בשבת זו להתפלל כוותיקין בבתי הכנסת השונים, כל אחד במקומו, ולאחר מכן נהרו מכל קצות העיר והסביבה לשמוע את דרשתו של רבינו, שארכה בדרך כלל יותר משלוש שעות. למרות הדוחק והצפיפות ששררה בהיכל, אשר בגללה נאלצו רבים לעמוד על רגליהם במשך הדרשה, עם כל זאת עמדו כולם דרוכים וקשובים לדרשתו המופלאה של רבינו, שהתחילה בדרך כלל בפלפולא דאורייתא, משם עבר לדברי אגדה, ולבסוף השמיע דברי מוסר בעניינים שעומדים על הפרק, כענייני צניעות, לימוד התורה וכיוצא בזה. בשבת הגדול אחה"צ אמר את ההגדה מעבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו כמובא בשו"ע וברוב עם שבאו להקשיב את אמרתו בנוסח ובניגון ליל הפסח

במוצאי שבת הגדול לא אמר ויהי נועם וואתה קדוש אפילו כשחל ערב פסח בערב שבת, וכמובא בשערי תשובה סי' רצ"ה

יום י"ג ניסן

אחרי תפילת שחרית אמר את הקריאה שלאחרי הקרבת הנשיאים מ"זאת חנוכת המזבח" עד "כן עשה את המנורה". כמנהגו של אביו מרן הסב"ק בעל ה"אהבת ישראל" זי"ע, שלפני הלכו לשאיבת מים שלנו מכר החמץ, נהג גם הוא קודם לכתו לשאיבת מים שלנו לסדר ענין מכירת החמץ.

לפנות ערב אחרי תפילת מנחה הלך ברוב עם לשאוב מים שלנו לצורכי מצת מצוה, שיאפו ביום המחרת. כשהתחיל במצוה לשאוב בכלי קטן לתוך הכלי הכד הגדול, הי' שם מטפחת על צידי הכד, וסינן את המים. היה שואב ג' פעמים בדרך כלל, ואומר בכל שאיבה ושאובה "לשם מצת מצוה".

כשחזרו משאיבת מים שלנו והתפללו מעריב, התאספו כולם בביתו וקבע לכל אחד ואחד החדרים של בניני הישיבה והחצר שעל כל אחד ואחד לבדוק. ולפני שבירך ברכת "על בדיקת חמץ" אמר לכל אלו שקיבלו עליהם לבדוק חדרים שיתכוונו לצאת בברכתו. ואחרי שנטל ידיו ובירך הברכה, רמז לכל הבודקים שיתפזרו ויבדקו המקומות שנקבעו להם. ואחרי גמר הבדיקה כולם מסרו לו מה שמצאו בבדיקתם, ובמעמד כולם שחזרו אמר כל חמירא וחמיעא.

בחדרו הפרטי שבביתו בדק בעצמו את החמץ, ולא נתנו לאף אחד להכנס לשם. וכן נהג הסב"ק זי"ע.

תענית בכורות

היה לו בן בכור ובקטנותו, פעם החמיר רבנו על עצמו והתענה בערב החג תענית בכורות הגם כי רבנו לא היה בכור כי היה אחיות מבוגרות ממנו

שריפת חמץ

בזמן שריפת חמץ העלה מדורה לבער החמץ ועמד שם עד ששרף החמץ. אחרי שריפת החמץ ביטל החמץ ואמר "כל חמירא" ג' פעמים וב' תפילות יהי רצון המובאים בסידור יעב"ץ.

מפעם לפעם היה נוהג ליקח לשרוף במעמד זה גם ספרים ועתונים חילוניים ואומר היה רצון שכתב דודו הרה"ק בעל ה"עטרת ישועה" מדו"קוב לומר בשעת שריפת ספרי חיצונים, כי בערב חג הפסח שנת תרס"ט, ה"עטרת ישועה" שרף ספרי החיצונים והמשכילים, שאסף מאת הבחורים בזמן ביעור החמץ, כשבא לביתו אמר תפלת "יהי רצון", ואחר כך כתבו, ואמר: "חפץ אני שיבוא בדפוס" ונעתק אות באות מכתב יד קדשו והופץ ברבים יהי רצון מלפניך ד' אלקי ואלקי אבותי, כשם שאנכי באתי לבער את ספרי החיצונים והמשכילים אלה, כן יסיר את הצפוני מזרע ישראל וביותר מן הבחורי חמד, אשר ההשכלה מצאה קן בלבם ובמוחם והיצר מבלבל מחשבותם. בעל הרחמים ירחם עליהם ויטע בקרבם אמונת הבורא ואמונת הצדיקים, כד"כ ויאמינו בד' ובמושה עבדו, ועתה בזמן ביעור חמץ אשר הוא עת מוכשר על זה לגרש ולבער את השאור שבעיסה הטמון בקרבנו, יעלה תפלה זו לרצון לפני אדון כל, אמן כן יהי רצון.

למרות שכל השנה עישן בסגירות, הפסיק בערב פסח לעשן עד מוצאי פסח, וכמו שנהג אביו הקי"ע. במשך היום חילק הרבה צדקה, וזאת עפ"י דברי כק"ז ה"תורת חיים" שכתב שהמצוה של קרבן פסח מצוותה לעשותה צל"י שהוא נוט' צ'דק ל'פניו י'הלך.

זהירות מחמץ

בבית רבינו נהגו לשתות בפסח מים שנשאבו מהבאר עוד לפני חג הפסח, ואוכסנו בגיגית גדולה ומהם שתו בכל ימי החג. אמנם, לצורך נטילת ידיים השתמשו גם במים שנשאבו בתוך החג. וכן בוויניצא היו נוהגים רבוה"ק להכין מים לפני פסח על כל ימי החג, ובגרויסוורדיין נהג הסב"ק רק לסנן את המים לפני השתמשו בו.

היו מחמירים שלא לאכול מוצרי חלב מבהמה, אחרי שיש לחוש מספק שמא אכלה חמץ בפסח. את העופות היו מכשירין לפני הפסח, ובאין האפשרות היו עכ"פ חותכין אותם לשניים ומוציאין הזפק והקורקבן. ומהאי טעמא נמי לא אכלו דגים בפסח. ורבינו החמיר על עצמו אפי בבית חותנו במסעו ההיסטורי של רבינו באמריקה, שהיה בחג הפסח בבית חותנו, שם היה נהוג לאכול דגים בחג הפסח, אבל רבינו נהג כמנהג ויז'ניץ, שלא אכלו מאכלי דגים בפסח, ולא טעם מהדגים שהוגשו לשולחן הסדר. משמשו של רבינו, (הבחור) הרה"ח ר' ישעיה ניימן ז"ל, שאל את רבינו כיצד ינהג הוא, ורבינו הורה לו לאכול מהדגים. הגם שמעולם לא אכל והיה לו פלא, והנה בקיץ שלאחר מכן, בא ר' ישעיה בברית האירוסין, ובבית חותנו היה נהוג לאכול דגים בפסח, ממילא היה עליו לקבל את מנהג חותנו לאכול דגים בפסח. ר' ישעיה ראה אפוא בכך, שרבינו צפה למרחוק כי עתיד הוא להשתדך עם משפחה שנהגת לאכול דגים בפסח, וכך נמנעו ממנו ספקותיו האם להשתתף בסעודות פסח בבית חותנו.

אפיית המצות

ערב פסח מיד אחר חצות היום, הגיע לאפיית מצות לבוש בבגדי שבת ויו"ט, ואחרי טבילת המקוה לכבוד החג. לאחר שבדק את כל הכלים בפרוטרוט הנצרכים לכל זמן אפיית המצות, נתן בעצמו כוס הקמח הראשונה וכוס המים הראשונה, וככה התחיל ממלאכה ראשונה עד האחרונה שהוא ההכנסה לתנור, להשתתף בה במקצת. ואומר כל הזמן כשרשפי אש שלהבת יה סביבו "לשם מצת מצוה".

כשגמר ההשתתפות בכל העבודות התחיל לומר את כל ההלל בהשתפכות הנפש ובקול גדול, וכשסביבו עומדים עשרות שומעים שמלחשים עמו מילה במילה.

בכל ימי החג לא אכל אלא מהמצות שנאפו ערב פסח אחר חצות.

ערב פסח שחל בשבת

ערב פסח שחל בשבת קודש התפלל בהשכמה וחילק את הסעודה כדי לקיים גם סעודה שלישית על הפת. מרוב השתוקקות לקיום המצות של ליל הסדר יושבת וממתנת עד כלות השבת, ומיד בצאת השבת ללא שהיות כלל התפללו מעריב של יו"ט וניגשו אל הסדר.

תפילות ליל יו"ט

פתח אליהו לפני תפילת מנחה של ערב יו"ט (ושבת) היה אומר קודם לכתו לביהמ"ד, וזאת כדי שלא להטריח את כל

הציבור וכנראה כן היה מנהג אבותיו זי"ע. כמו"כ אמר לפני כל תפילה ותפילה, מה שתיקן האריז"ל לומר "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך".

אמר הודו כמנהג בית ויוניץ לומר בבל ערב יו"ט הודו בפיוט ידיד נפש מהר אהוב כי בא מועד הסב"ק היה אומר אהוב עם סגול וחולם ובניו הק' ממרן רבינו התחילו לומר אהוב עם קמוץ ומלאפום, אחר תפילת מנחה אמר סדר קרבן פסח.

כשחל פסח בשבת, בלכה דודי עמד רבינו, הגם שבשאר שבתות היה אומר בנוסח וויזניצא ולא שר, ביומא דפגרא כן שרו בליל יו"ט אחרי הלל אומרים קדיש שלם כנהוג. ושוב אומרים מזמור לדוד ה' רועי חצי קדיש ועלינו. בקדיש אומר הקהל מאמן יהא שמיא רבה עד דאמירן בעלמא וכמש"א בשו"ע או"ח סי' נ"ו בשם שלה"ק.

ליל הסדר

את הסדר הי' עורך בבית המדרש ברוב עם, וכשחלק הביהמ"ד מופרד עבור צבור הנשים. בליל הסדר הראשון מיהר מאד בהכנות כדי להספיק בריווח לאכול כזיתי האפיקומן לפני חצות, ולעומת זה בליל שני של יו"ט לא מיהר כלל, ואדרבה נהג כמו אביו מרן הסב"ק בעל ה"אהבת ישראל" שחייכה עם תפילת מעריב זמן ניכר, ובדרך כלל עד שבאו להודיע שהנשים כבר מוכנים והכינו הכל להסדר השני (מלל בישול וכדו') בליל שני לא הקפיד להגיע לפני חצות הלילה רק עד אחר ברכת המוציא ועל אכילת מצה, וצוה שיצניעו קודם חצות את האפיקומן עד שיצטרכו אותו לאחר חצות כדי לקיים המצוה.

סידר את הקערה תוך שהוא מעיין בסידור יעב"ץ, וקורא על המצה הראשונה כהן לוי ישראל שמות כל הט"ו סימנים שבסדר ליל הפסח, הי' רק קורא כפשוטו, ולא תרגם אותם כלל לבניו ומשפ' והמסובין. כשחל ליל פסח בשבת קודש, הי' אחרי אמירת קדש מתחיל לומר שלום עליכם וכו' רבון כל העולמים עד מלך תמים דרכו ובאשת חיל אמר מרן הסבא קדישא: "אין אומרים ב' פעמים התיבות "בחכמה" ו"תורת" כדי שזה יתאים למנגינה, אלא כי זה רומז פעם על תורה שבכתב ופעם על תורה שבעל פה.

התלמיד ר' יודא פולק ז"ל מסר, כי שמע מפי רבנו בלשון זו: אמנם רק בניגון "אשת חיל" בשבת קודש הנגינה היא לכפול ב' פעמים את התיבה "בחכמה", וזאת לפי כוונות נסתרות מיוחדות, אבל לכאורה כן יש לכפול את התיבה "בחכמה" גם ביום טוב, למרות שהנגינה היא אחרת ואינה מותאמת כל כך.

כמו בכל השנה גם בליל פסח הקפיד מאד שימזגו היין לכוס בג' הפסקות, ושיהיו פקקי בקבוקי היין מונחים על הבקבוקים וסגורים בשעת קידוש בקידוש ליל יו"ט שחל בשבת, מתחילן לומר וירא אלוקים את כל אשר עשה, כמוש"כ ביעב"ץ שכל פסוק דלא פסקי' משה רבינו אגן לא פסקינן.

קיבל את הכוס מידי זולתו בשתי ידיו והחזיקו באמצעו כמנהג בית אבותיו. לא הקפיד על שתית כל הכוס יין, והסתפק ברובה

אחרי שאמר מגיד התחיל מיד לומר מאמר הזוהר הקדוש פקודא בתר דא בהתלהבות ובהשתפכות הנפש. אחרי ששאלו בניו ונכדו הקושיות, לא חזר על הקושיות והתחיל מיד עבדים היינו. ממתני שהתחיל לומר עבדים היינו עד סוף ברכת גאל ישראל לא הפסיק בדיבור כלל. ואף לא בפירוש מילים ובאמירת דברי תורה, חוץ מזימרת נעימה בין קטע לקטע כנוסח ויוניץ.

נהג כשאמר "דם ואש ותמרות עשן" לישפוך ג' שפיכות לא ע"י האצבע אלא מהכוס עצמו לתוך כלי מוציא מצה היה אומר ביחד, כדי לא להפסיק בין ברכת המוציא ובין ברכת על אכילת מצה גם המורך היה טובל בחרוסת.

בתחילת שולחן עורך הביאו לפניו ביצים מבושלות שהם זכר לאבילות על חורבן (וע"ד הידוע שביום שחל ליל פסח תמיד יחול באותה שנה גם ליל תשעה באב) וחילק לכל המסובין (גם על פי שמובא בירושלמי שתרגום ביצה היא ביעא דבעא רחמנא ופרקינן).

כשחל ליל הפסח בשבת קודש היה שר את הפיוט כל מקדש ומנוחה ושמחה בניגון שבת, ואח"כ כנהוג(בכל שנה) היה שר התפילה או"א מלך רחמן רחם עלינו וכפי שהדפסנו בהגדה זו. שאר הזמירות של ליל ש"ק לא היה שר חוץ הפיוט יה רבון עלם ועלמאי שהיה שר בגמר הסדר

פעם בליל שבת קודש, לאחר שסיים לומר "כל מקדש", התבטא בפני תלמידיו כי נוסח ויזניצא מושתת על פי כוונות וסודות התפלה מחכמי המקובלים וכתבי האר"י הק', בעודו נוקב במקורות שונים בכדי לייסד את דבריו אלו. לאור זאת הסביר, מדוע חוזרים שלוש פעמים על התיבות "אהבת תמים" בזמר "כל מקדש", וזאת כדי לרמז לשלושת האבות, ששלושתם נקראו "תמים": באברהם כתיב: "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, ג), יצחק היה הראשון שנימול לשמונה ונעשה תמים, וביעקב כתיב: "ויעקב איש תם" (בראשית כה, כז), ובפעם השלישית מאריכים יותר (אומרים באיטיות), כי מרומז בזה על יעקב אבינו - מידת תפארת - שהיה כלול משני האבות הראשונים, היינו, בחינת חסד וגבורה, וכמו כן, מכיון שמיטתו היתה שלימה, והיינו תמימות כפולה. בהזדמנות זו הסביר רבנו, כי הניגון שנהוג לומר לפני התחלת תפלת שמונה עשרה, בחזרת הש"ץ בימים הנוראים - מושתת גם הוא על פי קבלה. וציין: אאמו"ר (הסבא קדישא) היה אומר, שמרן הצמח צדיק" זי"ע השאיר לנו מחזור (סידור) יפה, עם ניצוץ אש.

אגב כך סיפר, כי בצעירותו התחיל לחבר חיבור מיוחד המבאר את סודותיו וכוונותיו הנשגבים של "נוסח" ויזניצא וכן החל לחבר ספר בו יבוארו ויפורשו העניינים הנשגבים שמרומזים בתיבות שנהוג לכפול אותם בתפילה על פי נוסח ויזניצא, אך לדאבוננו, לא נותרו בידינו חיבורים מיוחדים אלה

דגים לא אכלו בפסח, והיו נוהגים לעשות דימוי דגים ממולאים מבשר "פאלשע פיש" כדי שלא יראה שמבטלים המנהג לאכול דגים בשבת וזי"ט.

את הזרוע לא אכלו ונשארה על הקערה עד סוף הסדר.

אחר ברכת המזון מזגו את כוסו של אליהו הנביא ופתחו הדלת, ומיד נעמד על רגליו ואמר ברוך הבא והתחיל לומר בעמידה שפוך חמתך אל הגויים בלי שהחזיק את הכוס.

הלל, והלל הגדול ונשמת אמר בניגון ונוסח התפילה של יו"ט, (חוץ משינויים קלים).

רק אחרי הסדר השני ממש, בגמר פיוט "חד גדיא" ספר ספירת העומר.

אחרי הסדר בליל יו"ט הראשון, ואחרי שה"ש בליל יו"ט השני, הי' ער עד אור הבוקר מפזם ושר ורוקד, עד כלות הנפש הרבה פעמים הי' שר הפיוט נשמת כל חי מהחל עד כלה עם הניגון המפורסם של פרוק ית ענך. אשרי עין ראתה כל זאת. בהגיעו לומר "אודה לקל לבב חוקר", זימרו רבינו לפי הנוסח המקובל בויזניץ: "ואשר נפשו חיה יזכה לאור הבוקר", ולפעמים היה מוסיף ומנגן בהתלהבות: ואשר נפשו "לא" חיה - והיה פורץ בבכי ורוקע ברגליו ומסיים בהדגשה "גם הוא" יזכה לאור הבוקר.

תפילת יו"ט

לפני תפילת שחרית, נהג רבינו לומר את מזמורי תהילים ליום השבת (קכ-ק) לפי החלוקה לימי שבוע, ואחריהם את מזמורי היום לפי החלוקה לימי החודש, הן בשבת והן בחגים. רבינו אמר את מזמורי התהילים ב"בית-דין שטיבל" הסמוך להיכל בית המדרש, ולאחר מכן נכנס לתפלת שחרית.

רבינו פתח בברכות השחר, כשהוא פוסע מצד לצד, באימה ביראה ברתת ובזיע, והגדיר זאת אחד מתלמידיו, כי "קירות בית המדרש רעדו" וסביבו נשערה מאוד מעוצם דבקותו והתלהבותו.

בעל התפילה התפלל מתפילת "הודו" עד "ברוך שאמר", יחד עם ציבור המתפללים, ואז המתין עד שרבינו יסיים את פרקי התפילה עד "ברוך שאמר". דממה נפלה בבית המדרש, וכולם האזינו בהתרגשות לתפילתו המרטיטה של רבינו, שמנה מילותיו כמונה מעות, ובהגיעו ל"ברוך שאמר", המשיכו המתפללים עד "שוכן עד", אזי השתתקו כולם, בעוד רבינו בתפלתו האיטית עדיין עמד ב"אשרי". הם הושלך בהיכל, בעוד קולו של רבינו מתנגן ברמה באמירת פסוקי דימרה, כאשר תפילתו הלוחטת חודרת עמוק ללב המתפללים המסתופפים בצילו.

בהגיעו לתפילת "נשמת", ערך רבינו הפסק כלשהו בתפילתו, ויצא מהיכל בית המדרש למספר דקות, ולאחר מכן חזר

לתפילתו הערבה.

בקדושה של שחרית, אמר רבינו בקול את הקטע "ממקומך מלכנו", ורק לאחר מכן אמרו הש"ץ.
בעת קריאת התורה בשבתות, נהג רבינו לעמוד (גם בין גברא לגברא) וזאת על אף שעל פי מנהגי ויזניץ אין מקפידים לעמוד.
כהן לקרות ראשון בתורה אין לדחותו לצורך הכנסות ציבור רק לעת צורך גדול כגון חתונה וכדומה
ביום ראשון של חג הפסח בצהרי היום, ערך רבינו את שולחנו הטהור לכלל חסידיו ותלמידיו, ובסיומו התפללו תפילת
מנחה ברוב עם ועדה.

ביום שני של חג הפסח בצהרי היום ערך את שלחנו ברכים, והיה נקרא סעודת אסתר
בענין זהירות של יו"ט שני, מסופר שהרה"ח ר' ישראל ניימאן ע"ה נהג להתפלל בבית הכנסת זבלטוב שבאיסט-סייד, והנה
בחג הסוכות תרצ"ו נפטר אחר מיהודי העיר ביום ראשון של חג, וההלוויה התקיימה בשעות הערב בליל ב' של החג.
חשכה שררה בבית הכנסת, ומפני כבוד המת ומשפחתו, פסק הרב המקומי ש"בו"י" (ילד) יעלה את אור החשמל. בנו של ר'
ישראל, הילד אברהם ניסן, נכח במקום, ומאן-דהו הורה לו להדליק את אור החשמל, כפסיקתו של הרב, אך אביו ר'
ישראל החליט למנוע בעדו, ולאחר מכן ייסרו מצפוננו, שמא לא נהג כראוי, ואולי פגע בכבודו של הרב ועליו לבקש
סליחתו. כעבור מספר חדשים, הגיע רבינו לאמריקה, ור' ישראל שטח בפניו את המאורע, ושאל לדעתו הקדושה. השיב
רבינו בצחות: "מה זה בוי"י? – לבטח התכוון הרב ל"גוי"י...". ואז נחה דעתו של ר' ישראל.
בתפלת שמונה עשרה בימות הקיץ נהוג לפי נוסח ויזניץ לומר "ברכנו" במקום "ברך עלינו", ואולם כאשר אחד מתלמידי
הישיבה עבר לפני התיבה ואמר "ברך עלינו", לא העיר לו רבינו על כך.

המנהג אצל רבינו שאין האבל יורד בפני התיבה בחוה"מ

רבינו הקפיד שלא לנסוע בחול המועד

בספר הגאון הקדוש מוישווא כתב שרבינו בעל שארית מנחם זי"ע הלך ברגל לפעטרעווע להלויית דודו הרה"ק
מפעטרעווע בחול המועד סוכות תרפ"ט כי מיאן לנסוע בחוה"מ.

עובדא זו זכיתי לשמוע מפי תלמיד רבינו פה בבארא פארק ה"ה הרה"ח ר' הערשל שפיטצער (פריעד) יליד פעטריווע ע"ה.
סיפר שזכור לו היטב איך התמסר רבינו לילך רגלי "דרך ארוכה מאוד" להלויית דודו הרה"ק מפעטרעווע בחול המועד
סוכות תרפ"ט ולא רצה בשום אופן לנסוע מפני הקפדת רבותינו הק' שלא לנסוע בחול המועד, ותיאר ר' הערשל איך
שהיה אז גשם שוטף ובדרכו עבר בנהר ששטף על גדותיו מריבוי הגשמים ועי"ז נפל למשכב אח"כ ובכל זאת הטריח לשוב
לווישווא גם כן ברגל.

אחר השבת יגעתי ומצאתי במפה שהדרך מויישעווע לפעטרעווע הוא כמו 25 קילמטר (16 מייל) וזה דבר נפלא מאד! רבינו
היה אז כבן מ"ג שנים ודרך של 25 ק"מ יקח כמו 4-5 שעה, הגע בעצמך במושגים של היום בניו יארק לילך מווילימסבורג
למאנסי הוא דרך של יותר מ-50 קילמטר מי היה עולה על דעתו לילך ברגל בדרך זה. או מי היה יוצא רגלי מבני ברק
לרחובות דרך של 27 ק"מ ביום חוה"מ! הפלא ופלא! (הרה"ח ר' יעקב מנחם האגער שליט"א, קשר איתן, וויזניץ – טבת ע"ו)

נהוג היה בעיר וישווא, עוד מלפני תקופת כהונתו של רבינו, שהחתנים באו לבקר בבית כלותיהם בחול המועד, בנוכחות
כלותיהם, והשכנות היו מביאות קוגל מתפוחי אדמה לכבוד המאורע. רבינו התריע רבות נגד מנהג נפסד זה, אולם לא
הצליח לעקרו לחלוטין. והנה פעם אירע מאורע שכזה בחול המועד פסח באחד מבתי העיר, ואחת השכנות הביאה קוגל
מיוחד ביופיו, שתפח היטב לגובה. הנוכחים טעמו מהקוגל ושיבחו את מעשה ידי השכנה, וכששאלוה כיצד הצליחה להכין
קוגל נאה וגבוה כזה, היא גילתה את הסוד – שנשאר לה קצת קמח מלפני הפסח, וערבבה אותו בקוגל בכדי שיתפח
היטב... הנוכחים נותרו הלומי-רעם, בהבינם כי נכשלו באכילת חמץ בפסח, והדבר עורר מהומה גדולה בעיר, וכשזכרו
בהתרעותיו הרבות של רבינו נגד נהוג נפסד זה, ערכו חשבון נפש על מה ולמה נכשלו באיסור אכילת חמץ, ומאז קיבלו על
עצמם כל בני העיר, לחדול מהמנהג הנואל הלוזה.